Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986
чылдың
август
27
среда
№ 201 (13201)

1925 чылда үндезилеттинген.
Өртээ 3 көпеек.

Мал чеми белеткээриниң шалыпчы ийи айы чоруп тур

Күш-ажылчы алдарның тугу

«Шын» солун бөгүн КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта хоочун механизатор Александр Сатка тураскаадып көдүрдү.

Ооң ажылдап турары мал чеми белеткээр бригада ам Хараганныг деп черниң сигенин кестирип турар. Ажыл-ишке кызымак Александр Сат Т-25 тракторунуң-биле хүнде сиген бөлер үлүүн 130 хуу чедир күүседип турар.

Мал чеми белеткээр чугула кампанияның киржикчилери, эрес-кежээ механизаторнуң үлегерин эдериңер!

Август 21-ге чедир Эрзин районнуң ажыл-агыйлары мал чемнери белеткээриниң планын 58,2 хуу күүсеткен. Ниитизи-биле 7274 тонна сиген белеткеттинген. Прессээн 5 муң ажыг тонна сигенни кыштагларда чедирген. 15 муң гектар черниң сигенин кескен болгаш ооң 14 муң гектарының сигенин ажаап алган. Сиген кезилдезинде шупту чээрби бригадалар болгаш звенолар ажылдап турар. Бо чугула кампанияда алды чүс ажыг кижи киржип турар. Бежен бир тракторларны сиген кезилдезинче киирген. Сенажты бо чылын район белеткээн. Планың чартыындан ажыг хирези бо хүннерде күүсеттинген. Хол-биле ийи чүс ажыг кижи кезип турар.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

Мал чеми белеткээр талазы-биле бедиткен хүлээлгени «Нарын» совхоз алган. 3 муң тонна сиген белеткээр тургаш, ажыл-агый бо хүннерде 2 муң хирени белеткээн. Аныяк коммунист Алексей Сумунуң удурткан комсомолчу-аныяктарның комплекстиг сиген бригадазында үжен ийи кижи бар. Трактористер Кара-оол Комбу, Анатолий Соруктуг, сиген кезер машинаның башкарыкчызы Маадыр Бандан, Валерий Таңгыт, Алексей Маалай хүн нормазын ажыр күүседип турарлар. Бригада чайгаар үнген сигенниң бир гектарындан 3 центнер, люцернаны 14 центнер чедир ап турар. Сигенчилер Артыштыгның шөлдерин кезип дооскаш, Ары-Булакта келгеннер. 20 ажыг центнер дүжүттүг моон ап болур деп, совхозтуң кол агроному М. Д. Ооржак санап турар.

Мал чемнериниң белеткелинче хойжу бригадалар киришкен. Контора, ясли, эмнелге, клуб ажылдакчылары сиген хөпээннеп, сарааттаарынга киржип турар. Совхозтуң удуртукчуларын, специалистерин ол звеноларда быжыглаан. Каңнакчылар Баадыр Маажый биле Сүгдүр Даваасаң үрелген техниканы дарый септеп кылып турар. Ынчалза-даа хереглеттинип турар артык кезектер чедишпес, кывар-чаар чүүл-биле хандырылгага үзүктелиишкиннер турган. Туруушкун чок ажылдаарын чедип алыр сорулга салдынганын бригадир А. Суму демдегледи.

Артыштыгда шөлдерниң хөлээ орнун катап бөлер. Сигенниң шынарын экижидер сорулга-биле чашпан холуктуг сигенни прессээвейн турар.

Сигенчи звенолар аразында чарышты он хонуктап түңнеп турар. Хойжу бригадаларның болгаш коллективтерниң сигенчи звенолары чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп келгеннер. «Отчугаш» ясли-садиктиң коллективи 20 тонна белеткээр планын 12 тоннага күүседип алган.

Эрткен чылга бодаарга, мал чемнери белеткээриниң темпизи дүргедээн. Бригада ийи удаа районга бирги черни ээлээн. Чаңгыс-даа кошкаш дивейн, сентябрь 10-га чедир сиген кезилдезин доозарын нарынчылар хүлээнген ажылдап турар.

Сигенчилерниң чурттаар байдалын экижидери чугула. Түңнелдерниң көскү болурун чедип алыр сорулга-биле көргүзүг самбыразын доктаамал чагртып турары чугула. Кинолар кээп турза-даа, концертти үш ай иштинде чаңгыс удаа көргүскен. Бригада төптеринге оруннарны четчелээрин совхозтуң удуртукчулары кичээнгейге алыр ужурлуг.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТА: «Нарын» совхозтуң «Отчугаш» ясли-садиктиң сигенчи звенозунуң удуртукчузу Чечек Маажый, Рая Содунам, Нина Кунгаа оларның сарааттап салып турары.

А. ШАҢНААНЫҢ фотозу.

УДАВАС ДООЗАР

«Чаа орук» совхозтуң сигенчилери сиген белеткээриниң планын 72,2 хуу күүсеткен. 1489 тонна сиген кыштагларже чедиртинген. Бир механизастаттынган бригадада болгаш звеноларда он ийи тракторларны быжыглаан. Арткан 481 тонна сигенни бо неделяда доозар сорулга салдынган.

БИСТИҢ КОРР.

МУРНАКЧЫ ЗВЕНО

Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунда Өлчеймаа Севээн биле Кунгаа Дажы-Серен удурткан херээженнер звенолары ниитиниң малынга четчир чем-сууруну тургузар ажылга идепкейлиг киржип келген. Чижээ, Өлчеймаа Севээнниң удурткан 12 кижиден тургустунган звенозу 70 тонна сиген белеткээр планын ажыр күүсеткеш, социалистиг чарыштың тиилекчизинге санадып, 50 рубль-биле шаңнаткан. Звено кежигүннеринден хол кадыыры-биле сиген кезеринге Мерген Салчак, Орлан Салчак болгаш өскелерниң-даа ажылы мактадыг.

Звено ажылын ам-даа уламчылап. 30 тонна сигенни немей белеткээр, көк-сула кезеринге база киржир.

Х. КАРА-ООЛ.

СИГЕНЧИ МАЛЧЫННАР

Өвүр районнуң «Ак-Чыраа» совхозунуң Чалааты хойжу бригадазының малчыннары эрткен чылын малга быжыг чем-сууруну эки белеткеп алганының түңнелинде кышты хүр-мендии эрттиргеннер. Бо чылын кыштаглаашкынны оон-даа эки чорудар дээш белеткелди чазын-на эгелээн. Кыштагларга өдектерни кургадып, бөлген. Кажааларның септелгезин бүрүн дооскан.

Хойжу бригаданың малчыннары 150 тонна сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Ниитиниң малынга четчир саңныг мал чемин белеткээр дээш социалистиг чарышты улам калбартып, сөөлгү он хонукта 88 тонна сигенни хол-биле кезип, кургаткаш, бөлүп, сарааттааннар. Малчыннар Б. Базыр-оол, Э. Биче-оол, М. Торлук тус-тузунда 12—15 тонна сигенни белеткээш, кыштагларында чедирип, сарааттап алганнар.

Сиген кезилдезин Чалааты хойжу бригадазының малчыннары уламчылавышаан.

Н. ДАМДЫН.

ПЛАННЫ КҮҮСЕТКЕН

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң мал чеми белеткекчилери бо чылын 2300 тонна сенаж салыр планныг. Сенаж салыышкынында ажылдап турар Геннадий Ооржак удурткан мал чеми белеткекчилери планны ажыр күүседип, бо хүннерге чедир 2450 тонна сенажты салган. Механизаторлар Александр Сүрүң-оол Чүлдүмнер, Сергей Монгуш болгаш өскелер-даа хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип турарлар. Звено кежигүннери ниитиниң малынга эки шынарлыг мал чемин хөйнү белеткежир дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Олар ажылын ам-даа уламчылап турар.

Бистиң корр.

НЕМЕЖИП ТУРАР

Мал чемин белеткээриниң темпизи Чөөн-Хемчик районда улам шапкынчып орар. Бөгүнге чедир алырга, сиген белеткээриниң планы 81, сенаж салырының — 85, витаминниг сиген далганы белеткээриниң планы 83 хуу күүсеттинген. Силос белеткээринче арай озалдап кирген. Бо мал чемин 16 муң тоннаны белеткээр, күүселде амдызында — 50 хуу.

Совхозтарда механизастаттынган бригадалар, звенолар шалыпчы айның дургузунда планныг онаалдаларын ажыр күүседири-биле көдээ ажыл-агый машиналарын, механизмнерин, эске-даа кожуг-дериглерин долузу-биле ажыглап турар. Ооң-биле чергелештир бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар база мал чеми белеткээр планныг онаалдаларлыг.

Ол дээрге мал чеми белеткеп алырынга немере күш болу берген. Чижээ, «Чыраа-Бажы» совхозтуң сиген белеткелинге суурда албан черлери, организациялары идепкейлиг киржип турар. Башкылар коллективи 20 тонна сигенни белеткээрин хүлээнип алгаш, херек кырында 37 тоннаны сарааттаан. Совхозтуң контора ажылдакчылары база 37 тонна сигенни белеткээн.

Чыраа-Бажының ыяш ажыл-агыйының ажыл-ишчилери 20 тонна сигенни сарааттааш, . совхозка хүлээткен. Өөреникчилерниң хөй кезии мал чемин белеткээринге идепкейлиг киришкен. Ылангыя Хорум-Даг сес чыл школазының өөреникчилери эрес-кежээ ажылдаан. Олар ажыл-агыйның салбырынга 27 тонна эки шынарлыг сигенни кескеш, сарааттап тургускан.

Мал чеми белеткээриниң социалистиг чарыжынга районда кажи эмнелгезиниң коллективи шылгараан, чарыштың беш хонуунда бедик көргүзүглери дээш «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязының, профэвилел комитединиң болгаш комсомол организациязының шаңналын алган. Район төвүнүң медицина ажылдакчылары 45 тонна сигенни белеткээн.

А. ОКСУР.

ЧОЛААЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Районнуң агроүлетпүр каттыжыышкынының автобүдүрүлгезиниң коллективи бо чылдың эрткен чеди айларының планныг даалгаларын күүсеткен. Эрткен айда 20 чолаачы планнарын ажыр күүсеткен. Ийиги, үшкү бригадаларның коллективтери чарышка 1-ги, 2-ги черлерни ээлээн.

Коллектив янзы-бүрү марканың автомашиналарын күскү дүжүт ажаалдазынга киирери-биле дериң, септеп белеткээн. Бо хүннерде автобүдүрүлгениң коллективи бригада, звеноларга үстүп алгаш, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл районнарының совхозтарынга мал чеми белеткээр ажылда киржип турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта Владимир Сендиге удурткан бригада 485,1 тонна сенажты сүт-бараан фермазынче сөөртүп берген. Ында коммунист О. Сылдыс-оол, О. Чечек-оол, В. Сенди, Г. Монгуш олар эң эки ажылдап турар.

Автобүдүрүлгениң чолаачылары бо чылдың дүжүдүн чидириг чокка ажаап алыр ажылга үлүг-хуузун киириштирерлер.

О. СЮР-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Бөмбүрзекке быжыг тайбың дээш

БИСТИҢ ХАРЫЫВЫС

Ниитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузар дээш Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң сиген шөлдеринде 380 ажыг кижи хаара туттунган. Оларның иштинде Кара-Тал, Чоза, Ирбитей, Кадый-Бажы хойжу бригадаларның малчыннары боттарының планныг онаалдаларын күүседир дээш чедиишкиниг ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр Медеглелин сигенчилер таныышкаш, чүүлдүгзүнүп деткээн. Аңаа болган митингиге тус черде ажылдап турар кижи бүрүзү киришкен. Совхозтуң автогараж коллективиниң удуртукчузу кол инженер О. Биче-оол мынчаар чугаалаан: «Мындыг магалыг үеде ажылдап, чурттаарывдан аңгы кандыг айтырыг турар боор. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак Каттышкан Нацияларның Организациязынга «Сылдыс дайынның» программаның орнунга «Сылдыс тайбыңны» тургузарының бүгү делегейниң космос организациязын бактаадып тургузар айтырыгны киирген болгай. Ол айтырыгны КНО чедиишкиниг шиитпирлептер дээрзинге бүзүреп турар мен. Ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадыры черле чептиг. Капиталистиг чурттарда чүү боор турарын телевизордан көрүп, солун, сеткүүлдерден номчуп, радиодан дыңнап турар-дыр бис. Бистиң чуртувус делегейге тайбың турарын дээш янзы-бүрү чугаалажыышкыннарны капиталистиг-даа, социалистиг-даа чурттарның төлээлери-биле кылган болгаш ам-даа чорудуп турар. Моон алгаш көөрге, Чер кырынга чүгле тайбың дээш демисел чоруп турар. Ынчангаш бистиң бичии коллектививис мурнунда салдынган сорулгаларны күүседир дээш идепкейлиг ажылдап турар. Болувустуң күжүвүс-биле 35 тонна сигенни кезип, сарааттааш, совхозтуң мал чеми хүлээп алыр тускай комиссиязынга эки шынарлыг хүлээдип берген бис. Мал чеминиң белеткелин ам-даа уламчылап тур бис».

Совхозтуң Далай-Бажы деп черде ажылдап турар сигенчилери мурнунда салдынган планныг онаалдаларын күүседип шыдаар дээрзин бүзүреткеннер. Оларның күш-ажылчы чедиишкиннери тайбың дээш чаа совет инициативага харыы болур ужурлуг.

Н. ДАМДЫН.

«Торгалыг» совхозтуң мал эмчизи.

ХҮЛЭЭЛГЕВИС

Школаларга, өөредилге черлеринге өөреникчилерниң, сургуулдарның чыглып келир үези шуут чоокшулаан. Бистер, совет башкылар, сентябрьның эге хүннерин четтикпейн манап тур бис. Кайнаар-даа баарга, кайыже-даа көөрге, бичии чаштар, оларның ада-иелери өөредилгеге белеткенип, өөрүшкү-биле бүргеткен чоруп турар. Ол дээрге, амыдыралдың совет хевири-дир.

Башкыларның август чөвүлел хуралынга дараазында болуушкунну сеткил ханыышкын-биле хүлээп алдывыс. Ол дээрге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр Медеглели-дир. Совет Эвилелиниң база бир чаа инициативазын — ядролуг чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни 1987 чылдың январь бирге чедир узатканын ында демдеглээн. Ол дээрге совет таланың амгы делегей байдалынга шын, тайбынче чүткүлдүг чаагай күзелиниң чырыткылапчак херечизи.

СЭКП тайбыңны быжыглаарының бүгү-ле хемчеглерин ап турар. ССРЭ — тайбыңның быжыг чөлеңгиижи. Өөредилге чылының баштайгы кичээлдеринге ол дугайын чалыы салгалга тайылбырлап чедирери — бистиң хүлээлгевис.

Б. СЕРЕН-ООЛ,
башкы.

Ак-Туруг суур.
Улуг-Хем район.

СОРУК КИРДИВИС

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр Медеглелинде ССРЭ-ниң база бир чаа инициативазы — ядролуг чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни 1987 чылдың январь 1-ге чедир узатканының дугайында шиитпири парлаттынганын кончуг эки билир бис. Ол дээрге, бистиң партиявыстың болгаш совет чоннуң тайбың дээш чүткүлүнүң херечизи-дир.

Бистер, республиканың күш-культура ажылдакчылары болгаш спортчулары, ол бүгүнү чаңгыс үн-биле деткип, кажан-даа дайын өскүп үнмезин, бүгү-делегейге чүгле тайбың турзун деп бодап турар бис. Боо-чепсекти эндере бүдүреринче хөй саңныг акша-хөреңгини АКШ-тың чазаа үндүрүп турар болгай. Ооң орнунга ол акша-хөреңгини чоннуң культурлуг дыштанылгазынче, спортту сайзырадыры-биле делегей чергелиг спортчу маргылдааларны эрттиреринче чарыгдаан болза, ындыг онза чүве кайда боор!

Чоокта чаа бистиң чуртувустуң найысылалы Москва хоорайга Чаагай тура-соруктуң оюннарының канчаар эрткенин келген аалчылар-даа, киржикчилер-даа боттарының сагыш-сеткилинден бедик үнелелди берип, ол оюнну деткээн болгай. Делегейде беш диптиң аңгы-аңгы чурттарының оолдар, кыстары .спортка маргышкаш, аңаа тиилекчи-даа кижи, тиилеттирген-даа кижи демей болуп, түңнелинде өңнүктер боол, куспактажып, каткы-хөг куттулуп турганынга кайгап кижи чоргаарланмас боор. Ооң бир тодаргай чижээ: Чаагай тура-соруктуң оюннарынга АКШ-тың чемпиону Джон Скотт-биле мексикан Алехандро Ирисара Баранко пятиборьениң чиик атлетика кроззунга маңнашкаш, финишке ийилээн куспактанчып алган маңнажып келген болгай. Ол чүвү көргүзүп турарыл дээрге, эп-найыралдың, бот-боттарын хүндүлежириниң херечизи-дир.

Мен бодум спортчу кижи болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының ол оюнун кончуг деткиир кижи-дир мен. Ону барып көөр аас-кежик меңээ таварышкан. Маргылдаалар соонда аңгы-аңгы чурттарның спортчулары, тренерлери, удуртукчулары-биле-даа «тайбың, найырал, чуртталга, аас-кежик» деп сөстерни кандыг-даа очулга чокка чугаалажып болур чораан. Кады ырлажып, хөглеп-даа турдувус. Тайбың турда, коргар-сестир деп чүве кижи сеткилинге безин турбас.

Чаагай тура-соруктуң оюннарының соонда СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң ол оюннуң киржикчилери-биле ужуражыышкыны бистерни, күш-культура болгаш спорт ажылдакчыларын улам хей-аът киирип, чоннуң кадыкшылы дээш хостуг үе-шакты чөп ажыглаарын, культурлуг дыштанылганы эки эвилелдээринче хүлээндирип турар.

В. БИЧЕ-ООЛ,
республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы, РСФСР-ниң спорт мастери.

ЯДРОЛУГ ШЕНЕЛДЕЛЕРНИ СОКСАДЫР

• Москвага парлалга конференциязы •

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң август 18-те совет телевидение дамчыштыр Медеглели-биле холбаштыр, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Парлалга төвүнге совет болгаш даштыкы журналистерге август 25-те парлалга конференциязы болган. Ону ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Ю. М. Воронцов, Чепсектиг Күштерниң Кол штавының начальниги, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы С. Ф. Ахромеев, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң Информация эргелелиниң начальниги Г. И. Герасимов эрттирген.

Парлалга конференциязынга Ю. М. Воронцов мынча деп чугаалаан: чепсегленииишкинин дүжүрериниң кол айтырыгларының, чүнүң-даа мурнунда делегей политиказының үндезин айтырыгларының бирээзи — ядролуг шенелделерни соксадырының дугайында М. С. Горбачевтуң Медеглели, ядролуг чазылдырыышкыннарга чаңгыс талалыг мораторийни 1987 чылдың январь 1-ге чедир узадырының дугайында шиитпир амгы үеде делегейниң кичээнгейиниң төвүнде турар.

Чазактарның, политиктиг болгаш хөй-нити ажылдакчыларының, бүгү чурттарның бөдүүн кижилериниң хөй кезии ядролуг чазылдырыышкыннарны сонгаарлатпайн соксадыры дээш шиитпирлиг-биле туржуп турар. Ынчалза-даа ядролуг чазылдырыышкыннар бистиң планетавысты сириледип турзун дээш туржуп турар улуг эвес, ынчанмыже АКШ-та хедер болгаш улуг салдарлыг кижилерниң бөлүү бар.

Вашингтонда амгы үеде илдең шугулданчак байдал туруп турар болгаш Каттышкан Штаттарда ядролуг чазылдырыышкыннарны үргүлчүлээри дээш удурланчак саналдар үнүп турар. Чижээ, Ак бажыңның аппарадының удуртукчузу Д. Риган АКШ ядролуг чепсектиң шенелдезин бүгү-нити болгаш долузу-биле хоруурунуң дугайында керээге удур эвес ышкаш, ынчалза-даа ону контрольдуң чогуур системазы чокка кылып шыдавас дээрзиниң дугайын медеглеп турар. АКШ-тың президентизиниң өске төлээлекчилери контроль дугайында тезисти хүлээп албайн, шенелделер Каттышкан Штаттарга ядролуг чепсекти сайзырангайжыдарынга эргежок чугула деп дорту-биле чугаалап турар. Ядролуг чепсекке кым кымны «сүрүп чедип» турарының дугайында бодалдарга Вашингтон будалып калган.

Ядролуг шенелделер АКШ-ка шериг талазы-биле артык күштү чедип алыр дээр үре-түңнел чок оралдажыышкыннар кылып, ядролуг боо-чепсекти эндере бүдүринге чүгле херек дээрзин үлээп көрбес болза, совет мораторийге АКШ-тың чүге кадыжарын күзевейн тайылбырлаптар ындыг чүүл алыс утка-биле алырга АКШ-та чок.

Херектиң ужуру контрольда эвес болбайн аан. Совет Эвилели контрольдуң кандыг-даа хевирлерин, а бистиң бодап турарывыс-биле алырга эргежок чугула чүүлдерден артык хевирлерин саналдаан, АКШ ядролуг шенелделерни эмейде соксатпайн турар. Вашингтон манаа контроль дугайында сагыш салыышкын ес, а ядролуг чепсектиң чаа хевирлерин тургузар талазы-биле ажылды уламчылаарын чажырар чаглак тургузуп алырының оралдажыышкынын кылып турар дээрзи ам бүгүдеге илдең апарган.

Совет Эвилелинге ядролуг шенелделерни соксадыры дээш контроль дугайында айтырыг турбас-даа деп шуут харыысалгалыы-биле медеглеп болур мен. Ол дугайы контроль талазы-биле Семипалатинск районунда эртемденнерниң кады чорудуп турары совет-америк шенелделериниң чижээнден илдең көскү. Шенелде дугайында дугуржулганы совет чазак деткип, бистиң девискээривиске ону боттандырып чорударынга долу деткимчени көргүзеринге белеткээрин илереткен. Контроль талазы-биле ындыг шенелделерни америк девискээрге чорударынга хамаарыштыр АКШ-тың администрациязы ындыг белен чоруун амдызында илеретпээн.

Ядролуг чазылдырыышкыннарны дүрген соксадыры дээш алды күрүнениң («Делиниң алдызы») — Аргентинаның, Грецияның, Индияның, Мексиканың, Швецияның болгаш Танзанияның — күрүне болгаш чазак баштыңнарының кады чорудуп турар ажыл-чорудулгазын Совет Эвилели бедии-биле үнелеп турар. Ядролуг шенелделерни соксадырынга хыналданы чорударынга, чер-черге чорудар инспекция-биле каттыштыр, «Делиниң алдызының» дуза көргүзер дугайында саналын, бир эвес өске тала ону хүлээп алыр болза ажыглаарынга белеткээривисти илереткен болгай бис. Ол алды чурттуң экспертериниң совет болгаш америк экспертер-биле ужуражыышкынын организастап чорудар дээн саналынга чогумчалыг хамааржып турарывысты чугаалаан болгай бис. Ол дугайын алды чурттуң күрүне болгаш чазак баштыңнарынга М. С. Горбачевтуң харыызында чугаалаан болгай.

Амгы үеде совет-америк мораторийниң, а ооң соонда дугуржулганың азы керээниң аргазы-биле Черге «ядролуг халыыдаашкынның» кажан-кезээде соксадырынга бүгү үндезиннер бар. Мораторий дугайында айтырыгны аңгыланчак хоорук кылдыр эвес, чүгле ядролуг чазылдырыышкынны соксадырынче угланган хемчег кылдыр эвес, а кижи төрелгетенни ядролуг чепсектен чайладырының нити айтырыы-биле кады, ядролуг боо-чепсекти долузу-биле дүжүреринге бир хевирниң эгези ышкаш кылдыр көөр ужурлуг.

Вашингтонга угаан-сарыылдыг чорук алызында барып тиилээр болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериин соксадырының оруунга төөгүлүг ол таарымчалыг арганы ажыглаары чугула дээрзинге ынаныры күзенчиг.

Каттышкан Штаттар-биле долу контроль турда, чер-черге инспекциялар-биле каттыштыр ядролуг чазылдырыышкыннарны соксадырын чедип ап болур, харында дүрген хуусаа иштинде чедип ап болур деп база катап чугаалап тур бис. Ындыг дугуржулганы СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң хөй удаа медеглеп келгени ышкаш, аңаа чогуур политиктиг байдалды тургузуп, ооң түңнелдиин хапдырган таварылгада боол болур дээн деңнелге совет-америк ужуражыышкынга ат салып болур ийик.

Журналистерниң хөй саны айтырыгларынга харыы берген.

(СЭТА).

Национально-

Профэвилел амыдыралы

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДАРНЫ ТУРГУЗАР

Ажылчыннарга бедик бүдүрүкчүлүг, чогаадыкчы ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың ажыл-чорудулгазының бир кол угланыышкыны бооп келген болгаш бооп артар-даа. Ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының, ажылчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидериниң, ажыл үезинде озал-ондакты болгаш аарыгларны эвээжедириниң эргежок чугулазын өөренип көргеш, профэвилелдерниң область чөвүлелиниң сөөлгү пленумунга бо айтырыгны чугаалажып көрген.

Он ийиги беш чыл чурттуң төөгүзүнче эртем-техниктиг дешкилгеге үндезилээш бүдүрүлгени үндезини-биле эде тургузарының, эргелеп башкарылга системазын чаартыының, кижи факторун идепкейжидериниң беш чылы бооп кирип турар. Эртем-техниктиг дешкилгениң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередири, ажылды ээлчештирип чорударының коэффициентизин бедидери, бүдүрүлге чорудугларының механизастаашкыны, хол-биле кылыр эвээш бүдүрүкчүлүг ажылдарның хемчээлин эвээжедири, ажылчын туруштарның аттестациязын чорудары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун аажок бедидер, продукцияның шынарын көзүлдүрде экижидер, эвээш эвес чиг эт болгаш материалдарны камнап алыр арганы бээр. А бо талазы-биле байдал бистиң республикада кандыгыл?

Ажыл-ишчилер дугайында сагыш салырга алызында барып, оон хөй эки, ажыктыг чүүлдер эгиттинер, ынчангаш ону эки угаап-билип, ажылдың болгаш хандырылганың байдалдарын экижидеринге акша-хөреңгини база үезин харамнанмайн турар удуртукчулар ону херек кырында көрүп турарлар.

Чижек кылдыр Кызылдың № 1 автобүдүрүлгезин ап болур. Ында ажылдың байдалдарын экижидери-биле чүс ажыг хевириниң янзы-бүрү дериглерин болгаш механизмнерин шиңгээткен, немелде вентиляция системазын дерээн. Он бирги беш чылда күш-ажыл камгалалының хемчеглерин боттандырарынга 63,8 муң рубльди үндүрген. Ооң түңнелинде эштир бассейнниг болгаш бус-биле шаптаныр черлерлиг душ өрээлдери, херээженнерге база септекчилерге тус-тузунда дыштаныр өрээлдер, арыгланыр чылыг бажыңнар ажыглалга кирген. Мотор болгаш агрегаттар цехтерин, чуулда участогун эде дерип, чаарткан. Автобүдүрүлге 1981 чылда чүс ажылчынга онааштыр ортумаа-биле күш-ажыл кылып шыдавазындан 170 хонук үстүнген болза, 1985 чылда ындыг хүннериң 101 хонук чедир эвээжээни чоруттунган ажылдарның эки үре-түңнелдиг болганын херечилеп турар.

Ынчалза-даа ниитизи-биле республикада мындыг чижектер кончуг эвээш. Ындыг хевирлиг ажылдар чоруттунуп турза-даа, оларның ажыктыг чоруу ам-даа дыка куду болбушаан, дыка хөй бүдүрүлге черлеринде, ажыл-агыйларда, харын-даа улус ажыл-агыйының бүдүн-бүдүн адырларында хөй күш негеттинер ажылдарны механизастаарында үндезин өскерлиишкиннер ам-даа болбаан. Ол дээрге ажыл-агый удуртукчуларының, бирги ээлчегде, ажылчыннарның эрге-ажыктарын камгалаар ужурлуг профэвилел ажылдакчыларының кончуг четпес ажылының түңнелидир.

Кандыг-даа баш удур белеткелдер, артык чарыгдалдар чокка безин ажыглаттынып болур курлавырлар чедир ажыглаттынмаан. Чижээлээрге, «Шагонартяжстрой», «Тыва тудуг» трестер кайызы-даа биче механизацияның дериг-херекселдери-биле четчелеттинген-даа болза, оларны кончуг оожум шиңгээдип, ажыглап турар. «Шагонартяжстрой» тресте механизастаттынып болур ажылдарны хол-биле чорударынга 2 муң ажыг кижи-хүн ажыглаттынып, хүн бүрүде ол ажылдарже 94 кижи чардыгып турган. «Тыва тудуг» тресте байдал оон-даа дора. Аңаа бүдүрүкчүлүг эвес ажылдарга 102 кижи чардыгып турган.

Чүък сөөртүлгелериниң хүн бүрү өзүп турар хемчээлдери чүък чорудукчуларының, чүък хүлээп алыкчыларының баазаларының ажылын 1,5—2 ээлчеглиг кылдыр эде организастаарын шыңгыызы-биле негеп келген. Ынчангаш «Тыва автотранс» каттыжыышкынның талазы-биле ажылдар чоруттунуп эгелээн — каттыжыышкынның дөрт автобүдүрүлгезинде септекчилерниң ажылы ийи ээлчеглиг кылдыр организастаттынган болза, Агроүлетпүркүрком, Садыг министерствозу, респотребсоюз мынчага чедир кандыг-даа хемчеглерни албаан.

Хол-биле кылыр ажылдарны эвээжедириниң талазы-биле улуг сорулгалар Агроүлетпүркүркомнуң ажыл-агый болгаш профэвилел организацияларының мурнунда туруп турар. Республиканың совхозтарында 10 муң ажыг кижи, оларның иштинде 9,5 хире херээжен мал ажылында хол-биле кылыр ажылдарда хаара туттунган. Фермаларның механизастаашкынының деңнели куду, дыка хөй ажыл-агыйларда ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче эвээш кичээңгей салдынып турар. Ол четпестерни чайладыры-биле ажыл-агый болгаш профэвилел удуртукчулары инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле бир демниг ажылдап, эртем-техника ниитилелиниң болгаш Бүгүэвилелдиң чогаадыкчылар база чаартыкчылар ниитилелиниң эге организацияларының ажылын идепкейжидер ужурлуг. Техниктиг эде дериишкинниң тодаргай программазын ажылдап кылырынга ажылчын туруштарның аттестастаашкыны болгаш чаартылгазы улуг ужур-дузалыг.

Бо талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң тускай доктаалы, республика органнарының ындыг хевирлиг шииттирлери-даа бар. Ынчалза-даа оларның күүсеттинип турары кончуг оожум. Ылаңгыя Агроүлетпүркүркомнуң болгаш тудугнуң бүдүрүлге черлеринде бо ажылдар узамдыгып турар.

Аттестаттаттынган 3,5 муң ажылчын туруштуң чүгле 2,2 муңу азы 63 хуузу чогуур нормативтерниң негелделери-биле дүгжүп турар болган, ажылчын туруштарның 40 хире хуузун эде чаартыры, азы шуут чок кылып, катап тургузары негеттинип турар. Ол ажыл ындыг-ла амыр эвес, нарын, ажыл-агый болгаш профэвилел организацияларының кылыр ужурлуг чүүлдери хөй. Эки көргүзүглер сүрүп, ажылчын туруштарның аттестациязын эреңгейлеп, ужур эдертип чорудуп турганының фактылары Кызылдың алгы заводунга, Улуг-Хем ыяш ажыл-агый черинге, амыдырал хандырылганың чамдык коллективтеринге илереттинген.

Үстүнде айыттынган чүүлдерден ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга ажыл-агый болгаш профэвилел ажылдакчыларындан организакчы база техниктиг хемчеглерни чорудары, оларны материал болгаш саң-хөө талазы-биле чедир хандырары негеттинип турар. Ажылчындан бедик бүдүрүкчүлүг ажылды аңаа ажылдаарынга чогуур байдалдарны тургускаш, чүгле ынчап негеп болур.

Ажыл-агый удуртукчуларының болгаш профэвилел ажылдакчыларының ажылчыннарга ажылдаарынга, оларның хандырылгазынга база дыштанылгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын тоомча чок көрүп турарындан улус ажыл-агыйы эвээш эвес чидириглерлиг бооп турарын дорту-биле айтып болур. Ажылчын кижиниң кандыг-бир аарыгның чылдагааны-биле ажылче үнмейн баары ол дээрге чүгле бүдүрттүнмээн продукция эвес, оон аңгыда күрүне страхованиезиниң күсели-биле төлеттинген ортумак ажыл төлевири-дир. Азы улус ажыл-агыйы оон ийи дакпыр чидириглиг бооп турар. Республикада аарыыр чоруктуң деңнели ам-даа бедик бооп артпышаан. 1985 чылда ол чылдагааннар-биле күш-ажыл чидириглери ажылдап турар чүс кижиге онааштыр ортумаа-биле 905 хонук болган. Ындыг байдал колдуунда бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларның күскү-кышкы үеге белеткелин өйшаанда чорутпайн турарындан, чылыдылга болгаш санитарлыг чурумнарны каржызы-биле хажыдып турарындан болуп турар. Аараан уруглар ажаап-карактаарынга база эвээш эвес ажыл хүннери чарыгдаттынып турар. Ол аарып турар бичии уругларның хөй кезии уруглар албан черлеринде бооп турары ол албан черлеринде бичии чаштарга таарымчалыг байдалдарның четпезин херечилеп турар.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарга таарымчалыг байдалдарны чогуур деңнелге тургуспаанындан өске-даа чидириглер эвээш эвес. Аңаа хамаарыштыр эмнелге, садыг, ниитиниң чемненилге, амыдырал хандырылга болгаш өске-даа ачы-дуза чедирилге черлериниң ажылын маңаа айтып болур.

Ындыг болганда ажыл-агый удуртукчузу бүрүзү, профэвилел ажылдакчызы бүрүзү ажылчыннар бүдүрүкчүлүг ажылдазын, оларны хандырылга айтырыглары дүвүредип, ажылындан чардыктырбазын, олар боттарының күжүн, дуржулгазын партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче угландырган турзун дээш бүгү-ле боттуг хемчеглерни алыр. Бо талазы-биле тодаргай сорулгалар салдынган, ам чүгле оларны күүседир.

Н. БАЗЫР.

СЕВЕРОДОНЕЦК: СОЦИАЛ-КУЛЬТУРА ТУДУГЛАРЫ

УКРАИН ССР. Улус депутаттарының Северодонецк хоорай Совединиң доктаамал ажылдап турар комиссиялары ведомстволарга чагырткан девискээрлерге комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдениң айтырыгларын бодунуң контролюнга алган. Ол коллективтиг органнарның шииттирлеп турар янзы-бүрү айтырыгларының аразында кол айтырыг — социал-культура тургузуушкунунга, коммунал ажыл-агыйга болгаш хоорай чаагайжыдылгазынга бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның үндүрүп турар акша-хөреңгизин дүүштүрери болгаш планнаары.

Амыдыралдың болгаш культураның кандыг-бир черин тудар дугайында шиитпирни соңгукчуларның чагыын ыяап-ла барымдаалап көрүп тургаш хүлээп алыр. Үлетпүр корпустары-биле кады чуртталга бажыңнарын, спорт болгаш ойнаар шөлдерни ажыглалга киирер, ачы-дуза чедирерин хөгжүдүп турар.

Сөөлгү чылдарда Северодонецкиде культураның ийи ордузун, стадионну, республикада эң дээрелерниң бирээзи болур Спорттуң доштуг ордузун туткан. Беш чыл планындаң ажыр 25 муң дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын туткан. Хоорайның кол бүдүрүлгелериниң — «Азот» бүдүрүлге каттыжыышкынының болгаш эртем-бүдүрүлгениң каттыжыышкынының «Импульс» дээр бүдүрүлге чериниң лимиттериниң күсели-биле школа назыны четпээннерниң албан черлерин, хирургия корпузун, суг эмнелгезин, ийи поликлиниканы, садыгның болгаш хөй-ниитиниң чемненилгезиниң черлерин ниитизи-биле 32 миллион рубльге туткан.

ЧУРУКТАРДА: «Азот» бүдүрүлге каттыжыышкынының эмчи-санитар кезээниң терапия салбырында психологтуг шинчилел өрээли. Ол бүдүрүлгениң эмчи комплекизи — ээлчегде 500 кижи хүлээп алыр поликлиника, 580 кижи чыдар эмнелге чери болгаш кадыкшылдың 11 фельдшер пунктулары — чуртта эң дээрелерниң бирээзи болур. Ону Северодонецкиге социал-культура тудуузунуң калбак программазын боттандырып чорудуп тургаш туткан. XI беш чылда Бүгүэвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдери-биле «Азот» каттыжыышкын ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозунуң болгаш медицина ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-зының диплому-биле шаңнаткан; бөгүн аңаадагызы ышкаш Северодонецкиниң хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Василий Михайлович Зыгарьның (оң талазында ийи дугаар) ажыл хүнү соцкульт-амыдырал черлериниң тудуг шөлүнге тудуг штавының үнүүшкүннүг хуралы бооп турда эгелээн.

Р. АЗРИЕЛЬДИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчикте Чадаана АТБ-ниниң хоочун чолаачызы Дары-Суу Ондар. Ол чээрби ажыг чылда автобус башкарып келген. Суурлар аразынга чоннуң аргыжылгазын экижидеринче сагыш салып, кызымак ажылдап турар бо чолаачы Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергези болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Ооң чуруу республиканың болгаш Чөөн-Хемчик районнуң Хүндүлел самбыраларынга кирген.

Быжыг сагылга-чурумнуг чолаачы бүдүрүлгеге ажылдап кирген аныяктарның кижизидилгезинче база сагыш салып турар. Ооң оглу Михаил Ондар база ол АТБ-де чолаачы. Бүдүштүг ажылчынның ажылга өөреткен, байлак дуржулгазын дамчыткан аныяктарының хөй кезии кызымак ажылдакчылар, мурнакчы чолаачылар болу берген.

О. ООРЖАКТЫҢ фотозу.

АЖЫЛГА ХАМААРЫЛГАНЫ ӨСКЕРТИР

Чээрби беш чыл иштинде хой малдап келдим. Хой ажылынга бистиң Мөңгүн-Тайга ышкаш кадыр-каскак черге чүгле кызымаккай-ла кижи шыдажыр. Кыштаглаашкын бүрүзү малчынга шылгалда болур. Үргүлчүнүң хадыр болгаш малды час ажырары безин берге. Серемчилелдиг болбас болза, ниитиниң малының баш санын кудуладып болур. Долу, хат, шуурган, чайык — чүү-даа болуп болур. Кышка кынамчалыг белеткенириңден бүгү түңнелдер хамааржыр. Август төнчүзүнге чедир-ле ыяк белеткелдиг орбас болза хоржок.

Бо хүннерде совхозтуң сигенчи звенолары «Барлык» совхозтуң шөлдеринде ажылдап турар. Чаш малга чымчак сигенни курлавырлап алыры чугула, 5 тонна сигенни белеткээрин хүлээнген мен. Чаржып турарым малчын Сагаан Сарыг-оол-биле малдың бажын онча-менди камгалап алыр сорулганы салган бис. Бо чылын хүлээлгемни эде көрүп, улам бедик көргүзүглерни чедип алырын өг-бүлем-биле шиитпирлээн бис. Малдың продуктулуун бедидер, баш санын өстүрер дээш күжениишкинниг ажылдап, эде тургустувуп турар бис. Төрүүр дөрт чүс хире тыва хойну хүлээп алган бис. Малды хүр ажырарының бир магадылалы чайгы одарлаашкынның эки чорудары чугула. Одарларның оъду хоюлуг, чүгле ону таарыштыр оъткарары хойнуң деңгилде кирерингe дузалаар. Оттулар ышкаш ховар болгаш көрнүү кургадып белеткээр, кажаа-хораа сыскын, чылыглаар ажылче эрте кирери чугула, хөй чылдарда ажылдаан дуржулгамдан ону эки билир мен.

Аалывыс ам Ак-Хемде чайлагда. Кыштаавыс — Кара-Дагда. Аалым ишти Аяй Сундуевна-биле тос уругну өстүрүп, кижизидип турар бис. Оларның хөй кезии — өөреникчилер. Оларның өөредилге-кижизидилгези дээш харысалгавыс база улуг. Чымыштыг ишке херээжен кижиниң дузазын демдеглевес аргажок. Хөй уругларны азыравышаан, мээң ажылымга деткимче болуп турар. Ол чокта эр кижи малчыннаар харын-даа чок. Кадарчының күш-хүнезинин белеткеп, амданныг аъш-чеми-биле уткуп, хүлээп алыр херээжен кижи дег буянныг кижи чок. Оглум Орлан-оол ирт кадарып турар. Уруум Байлак сакманчылап кыштаан. Олар салгал дамчып келген өгбелериниң ажылынга ижигип бар чоруурлар.

Малчыннар ортузунда кижизидилге ажылын «Мөген-Бүрен» совхозтуң парткому, дирекциязы күштелдирген. Арагалаашкынга удур демиселди чорудуп турарын малчыннар деткип турар. Сүт арагазы ижип алгаш, чайгы үеде мал-маганынче сагыш салбас, кодан хоюн өөреникчи уругларынга кадартып каар чамдык кижилер ам читкен. Арага турда, мал чидирер, аң-араатанга алзыр чоруктар турган. Кижиниң кадыынга-даа хоралыг, ажылга-даа саттыг, арагалаашкынга удур чорудуп турар ажыл кончуг шын. Сөөлгү үеде сагылга-чурум быжыккан болгаш малчыннар ажылга хамаарылгазын өскертип турар.

Ырак-узак черде турар малчыннарның хандырылгазын моон-даа соңгаар экижидер болза эки. Садыг-наймааны доктаамал организастап, бирги хереглелдиң чугула бараанныры-биле долу хандырарын удуртукчулардан дилеп турар бис. Эмчи хандырылгазын экижидери чугула. Өске-даа негелде-хереглелге дыңнангыр болуру биске күзенчиг.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш малчыннар, бистер, бар арга-курлавырга даянып, кызымак ажылдаарын хүлээнип турар бис. Бистиң келир үевис магалыг чаагай, тайбыңның камгалаарының политиказын бистиң чуртувус чорудуп келген болгаш чорудуп турар.

ЭМЕР-ООЛ ДОРЖУ,

«Мөген-Бүрен» совхозтуң хоочун хойжузу, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи.

ТАРЫП БООЗАДЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

Малчыннарның ажыл-ижинде база бир чугула кампания — хойнуң тарып боозадылгазы эгелээн. Бо ажылды чогуур үезинде, шынарлыг чоруткандан малдың чаш төлүн камгалап алыры чугула хамааржыр. Бо ажылче улуг кичээңгейни салып, ону организастыг чорудуп турар Барыын-Хемчик районнуң Бижиктиг-Хая, Аксы-Барлык хойжу бригадаларының дуржулгазы улуг. Бо бригадаларның хойжулары чыл бүрүде төрүүр чүс хойга онааштыр 90-дан өрү хураганнарны камгалап ап келген.

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары бо чылын ниитизи-биле 24500 хойну эдержилгеже киирер. Ооң иштинден 14700 хойну тарып боозадыр, артканын сула эдержилгеже киирер. Хойну мооң мурнунда чылдарда «Хемчик», «Барлык» совхозтар Час-Адырга чайлагларда пунктуларга тарып турган болза, бо чылын агаар-бойдустуң чаъстыг болганы-биле, иштики чайлаглар чоогунда пунктуларны кылган. Ниитизи-биле районда хой тарып боозадыр 11 пунктуну тургускан. Оларның дең кезиин бо чылын чаа тудуп кылган. Пунктуларны чогуур дериг-херекселдер-биле четчелээн, хой тарып боозадыр кижилер, санитар ажылчыннар-биле хандырган. Август 13-тен эгелеп чеди пунктуда хойнуң тарып боозадылгазын чорудуп эгелээн. Тарып боозадылганың графигин тус-тус ажыл-агыйларда кылган. РАҮК-түң тускай эртемниглерин пунктуларда быжыглаан. Тарып боозадыр хойларны, эдержилгеге кирбестерин аңгылаарын дооскан.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир чедир кылдынмаан чүүлдер база бар. «Шекпээр» совхозтуң Чер-Чарыкта, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлыкта, Шөлде чаа кылып турар пунктуларның тудуу ам-даа чедир кылдынмаан. Чамдык пунктуларда чугула дериг-херекселдер чедишпес. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда кошкарлардан 26 кошкар улуг чаъска таварышкаш өлген. Ол ышкаш «Дөң-Терезин», «Шекпээр» совхозтарда кошкарлар кончуг арган болуп турар.

Х. МОНГУШ.

Номчукчунуң саналы

ӨГЛЕРНИҢ АЖЫЫ УЛУГ

Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозунда ниитиниң малын малдап чоруур чүс ажыг өреге бар. Олар чылдың дөрт ээлчээнде малды одарладып-семиртир дээш үргүлчү көжүп чоруурлар. Ындыг болганда, малчыннарга быжыг, чиик мыштыг кидис өглерниң ажыы улуг. Чаашкыннардан, хат-шуурганнардан чаглак-даа болур. Кидис өглер чок болза, малчыннарның чыл иштинде одар солчуп, оъттуг, суглуг чайлагларже көжери болдунмас-даа.

Совхоз бир өгнү Чадаанада кидис өг кылып турар бүдүрүлге черинден 4 муң ажыг рубль-биле садып ап турар. А кидис өг садып алыр акша-төгерикти совхозтарга Тыва АССР-ниң Күрүне банкызы мынчага чедир тускайлавайн турар. Ооң ужурундан мал кадарар дээш кээп турар малчыннарга кидис өг тыппайн турар.

Кидис өг кылыр шак ындыг бүдүрүлгени Улуг-Хем районга база ажытса ажырбас. Чүге дизе, республикада хөй хойлуг, сүт-бараан фермаларлыг район-дур. Бо айтырыгны РАҮК чөвүлели өөренип көргеш, ажыл-ишчилерниң негелдезин хандырза деп саналдыг мен.

С. СОТНАМ.

ХЕМНЕР ӨСКЭЭР АКПАС

«Соңгу болгаш Сибирь хемнериниң сугларының чамдык кезиин өскээр чайып аксыр талазы-биле ажылдарны соксадыр дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга хамаарыштыр эртемдениниң допчу тайылбыры

Чеден чылдарның эгезинде суг ажыл-агый талазы-биле чамдык эртемденнер болгаш специалистер Соңгу чүк болгаш Сибирь хемнериниң чамдык кезиин өскээр чайып аксыр дугайында идеяны бодап тыпкан. Суг курлавырын канчаар-даа аажок улуг девискээр аайы-биле хуваар дугайында саналдар баштайгы дээреде чогумчалыг-даа ышкаш болган. Поволжьеге, Соңгу Кавказка, Ортаакы Азияга суг кеңгүс чедишпес, ол талазы-биле негелде ында канчаар-даа аажок улуг. Чогуур төлевилелдерни ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң организацияларынга дааскан турган.

Сугну өскээр чайып аксыр дугайында бодал чоорту бүгү талазы-биле херек кырынга боттанып эгелээн: карталарга каналдарның эртер оруктары шыйдынган, насос станциялары төлевилеттинген, хемнерниң уннарын өскерткилээн (төлевилелди боттандырып чорудуп турда, оларның чамдыктарының суун шуут дедир аксыптар-даа бодап тургулаан). Бүгү-ле чүве чоорту херек кырынга билдинип келирге, сугну өскээр аксырының перспективазы бойдуска багай салдарны чедире берип болур айыылдыының дугайында эртемденнер — геологтар, экологтар, археологтар билип кааннар. Төлевилелдиң экономиктиг эки талазының дугайында айтырыг база тыптып келген.

Амударья болгаш Сырдарья хемнер чылда 100 куб. километр сугну аксып чыдырда-ла безин Ортаакы Азияда суг, шынап-ла, чедишпейн турар болгай. Чүге ындыгыл? Ол кончуг улуг ийи хемниң суу чер ажылдыгларының хереглелин хандырып шыдавайн турары ол бе? Ынчалзажок херектиң ужуру болза хову-шөлдерге өл-шыктын четпейн турарында. Улуг болгаш хуваакчы каналдарның үштүң ийизи суг өтпес шывыг-биле кылдынмаан, ынчангаш сугнуң барык 40 хуузу хөрзүнче сиңип киргеш, үнүш-дүжүткүр чаагай хөрзүннү куржурландырып, малгаштаалдырып база тудаалаандырып турар. «Суггарылганы чорудуп турарының эргазын» ам-даа сайзыраңгайжытпаан. Кажан суг аажок бусталып турар үеде, хүндүс хову-шөлдерже сугну аксып турар. Ооң түңнелинде суггарылгаже чорудуп турар сугнуң 70 хире хуузу бусталып үнүп турар.

Төлевилел ёзугаар алырга, узун дурту 2500 километр, калбаа 200 метр болгаш ханызы 16 метр хире канал суг талазы-биле ол чидириглерниң орнун дуглап болур. Обь хемден Ортаакы Азияже 27 куб. километр суг ол каналдап агып бадар ийик. Каналды тударынга он-он миллиард рубль үнген турар. Ынчалзажок каналдарның уннарын быжыглап, суггарылгага тускай техниканы ажыглап, суггарылганы чорударының эң таарымчалыг чурумун тургузуп алгаш, сугну эң чеп ажыглаар болза, чүден-даа артык ажыктыг арга ол деп, хөй-хөй экономистер санап турар. Сугну ындыг янзылыг ажыглаарынче шилчиир болза, сугнуң чүгле чедишпезин ол чок кылыр эвес, а канал тударынга бодаарга, аңаа дыка эвээш акша-хөреңги үнер ийик. Сибирь хемнериниң сугларының чамдык кезиин Ортаакы Азияже болгаш Казахстанче өскээр аксыры-биле холбашкан төлевилел ажылдарын боттандырып чорударын чогум-на ынчангаш соксадырын чогумчалыг деп, СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели санааш, демографтыг болгаш суг ажыл-агый байдалының тургустунуп келгенин барымдаалап көргеш, 2010 чылга чедир үеде республикаларның бүдүрүкчү күштерин комплекстиг хөгжүдериниң программазын ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Агроүлетпүркүркомунга, өске-даа чогуур министерстволарга, ол ышкаш Ортаакы Азияның республикаларының болгаш Казахстанның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан болгай.

Ооң-биле чергелештир Сибирь хемнеринден аңгыда, соңгу чүк хемнериниң сугларын чурттуң европа кезээниң мурнуу талазынче өскээр чайып аксыры база планнаттынган турган. Каспий далайның суун сыгатдазы-биле ону ынчалдыр кылыр деп баштайгы үезинде шиитпирлээн. Ынчалзажок төлевилел ажылдап кылдынып турар аразында, Каспий далайның суунуң деңнели бедип эгелээн. Ооң суу эрик чоогунуң девискээринге безин айыылды таварыштырар чыгы апарган. Ынчап төлевилелдиң сорулгазын өскертип, соңгу чүктүң суун Соңгу Кавказтың кара хөрзүннүг черлерин суггарарынга ажыглаар деп шиитпир үндүрген. Ол девискээрниң хову зоназынга өл-шык 400-тен 500 миллиметр чедир дүжер, бир эвес агротехниканы шын чорудар болза, магадылаттынган бедик дүжүттү өстүрүп ап болур арганы ол бээр.

Хөй-хөй колхозтарның, совхозтарның болгаш бүдүн-бүдүн районнарның ажылының дуржулгазы ону бадыткап турар. Ооң-биле кады кара хөрзүннүг черни хөлүн эрттир суггарар болза, хөрзүннүң кужурланырының деңнелин бедидер, хөрзүн каъды үрелдирер дээн ышкаш эки эвес түңнелдерге ол чедирип болур. Чижээлээрге, Ростов обласка ол-ла чылдагаан ужурундан суггаттыг шөлдүң 40—50 хуузу кужурлангаш, бодунуң үнүш-дүжүткүр шынарын шуут чидирипкен. Соңгу чүктүң хемнериниң суун ажыглаары моон мурнунда үнүш-дүжүткүр турган тараа шөлдериниң хөрзүнүн баксырадып болур.

Экономистер база бир түңнел үндүрген. Төлевилелди боттандырарынга үнер чарыгдалдар кодээ ажыл-агый продукциязының өртек-үнези-биле дуглаттынмас. Сугну өскээр чайып аксырының түңнелинде кодээ ажыл-агый продукциязының бүдүрүүшкүнү чүгле 3—4 хуу өзер, ол арта барып-барып 2000 чылдың сөөлүнде болур.

Сугларны өскээр чайып аксыр ажылдарны соксадыр дугайында партия болгаш чазактың доктаалы ындыг янзылыг түңнелдерге үндезилеттинген. Чарыгдаттынмайн барган курлавырларны РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннүг зоназын мелиорастаарынга, Волга хемниң бассейнинде суггарылга системаларын чаартыр талазы-биле ажылдарны калбартырынга чарыгдаар. Хөрзүн үрелиишкини-биле демиселди калбаа-биле чорударынга, кургап калган болгаш кужурланган черлерни ажыглалга киирерингe, оруктар, элеваторлар, складтар, кодээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадыр бүдүрүлгелерни, кодээге чуртталга бажыңнары, школалар, эмнелгелер, культура-амыдырал объектилери тударынга ук акша-хөреңгилерни үндүрер.

Бөгүнгү бистиң амыдыралывыстың база бир эки талазын — партия болза, чон-биле сүмележир, политика, экономика талазы-биле чуртка эң чугула айтырыгларны хөй-ниитиге чугаалажып көөрү-биле киирер сорулгалыг дээрзин хүлээп алган доктаал көргүскен.

Соңгу болгаш Сибирь хемнериниң суун өскээр чайып аксырының эргежок чугулазының дугайында айтырыгны парлалгага мооң мурнунда калбаа-биле чугаалашкан болгай. Ол талазы-биле боттарының бодалдарын чүгле эртемденнер болгаш чогаалчылар, экономистер болгаш хөй-нити ажылдакчылар илереткен эвес, а чүс-чүс кижилер ол талазы-биле дадагалзаашкыннарын база бижээннер. Хүлээп алган доктаал хөй-ниитиниң эң калбак бөлүктериниң санал-бодалын илередип турар.

М. ЛЕМЕШЕВ,

экономика эртемнериниң доктору, КНО-нуң бойдус талазы-биле эксперти.

Башкыларның август чөвүлел хуралдары

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Кызыл хоорайның башкылары, улус өөредилгезиниң ажылдакчылары болгаш бааза-бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары август чөвүлел хуралынга Политчырыдыышкын бажыңынга чыглып келген. Улус депутаттарының Кызыл хоорküүскомунуң даргазы Д. Л. Тиимейниң, хоорküүскомунуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи В. К. Воскобоеваның аңаа кылган илеткелдери ажык чугаа кылырынче санал бергеннерни болгаш хуралга олурушканнарны албадапкан. Илеткелдер школа реформазын боттандырар талазы-биле эрткен өөредилге чылында кылдынган ажылдарның түңнелдеринге болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улус өөредилгезиниң сорулгаларынга таарыштыр кылдынган.

«Өөреникчилерни компьютер билиглеринге өөредирин хандырары онза чугула болуп турар. Өөредилгени бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле холбаштырарының ленинчи принцивин долузу-биле боттандырарын, өөредилгениң ажыктыын бедидерин, аныяктарны бот-тускайлаң амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээрин, чаа ниитилелдиң медереллиг тургузукчуларын кижизидерин үндезини-биле экижидерин шиитпирлии-биле чедип алыры эргежок чугула»—деп СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде айыткан.

Школа реформазынга удурланыкчылар чок: ооң амыдыралга дүрген боттанырынга шупту сонуургалдыг, ооң эргежок чугулазын шупту билип турар. Ынчалза-даа реформа оожум чоруп турар. Ол болгаш өске-даа айтырыгларга Кызылдың башкылары август чөвүлел хуралынга түңнеп чугаалажып, тодаргай анализти үндүрген.

Школачыларның кижизидилгезиниң болгаш билииниң деңнелинде, башкылаашкынның шынарының талазы-биле өскерлиишкиннер болуп турар. Ылаңгыя ажык кичээлдер эрттирери элээн ужурдуалыг болуп, экижип кел чыдар. Ол ажык кичээлдер башкыларның мергежилин бедидериниң база бир ажыктыг хевирлериниң бирээзи апарган. 146 башкы ажык кичээлдер эрттирерин чарлаан. Оларга № 2 школаның эге класстар башкызы, ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оол, С. А. Стремоусова (№ 1 школа), В. П. Сиротина (№ 3 школа), И. В. Петренко (№ 4 школа), А. П. Фирсов (№ 7 школа) болгаш өскелер-даа хамааржыр. «Кичээл бүрүзүн — ажык кичээлдиң деңнелинге» деп оларның кыйгырыы ындыг.

Методиктиг кабинет үлегерлиг ажылдың, чогаадыкчы херектерниң төвү болган турар ужурлуг. Аңаа башкының сонуургаан айтырыг бүрүзүн харыылап турар материалдарны долузу-биле чыып мөөңнээрин чедип алырып баштайгы илеткелчи В. К. Воскобоева онзалап демдеглээн. Шак ындыг эки кабинеттер № 3, № 4, № 15 школаларда дериттинген.

Аттестация чоруп турар үеде хоорайның 566 башкыларындан 107 кижи макталдыг үнелелди алганнар. Ынчалза-даа № 4 (директору — Л. Н. Деменская), № 14 (Л. А. Галактионов), № 8 (Г. И. Черкашина) болгаш өске-даа школаларның башкыларының ажыл-чорудулгазында көскү өскерлиишкиннер болбаан. Ол школаларның директорларының талазындан башкыларга чогуур негелдени салбайн турар.

Эрткен өөредилге чылында 10.305 өөреникчилерниң иштинден 542 кижи багай демдектерлиг өөренген. Хоорайның башкылары чүгле кошкак өөреникчилерден аңгыда, эки өөредилгелиглер-биле ажылды чорутпайн келген.

Билиг чедип алырының шынарының көргүзүглери кудулаан. Ол ортумаа-биле — 22 хуу. Эң куду түңнел № 2, № 14 школаларда болгаш школа-интернатта. Ол школаларда башкылаашкынның шынарын оожум бедидип, школачыларны кижизидер, өөредиринге чогаадыкчы ёзу-биле үениң негелдезинге дүүштүр ажылдавайн турар. № 1 школадан Т. М. Оленяк, № 14 школадан Н. К. Очур-оол, № 3 школадан Т. П. Плотникова болгаш өскелер-даа кичээлдерни чавыс методиктиг деңнелге эрттирип, аңаа кыдыра белеткенип турар.

Кичээлдерге ханы бодалдыг планнарны кылбайн, а чамдыкта шуут план чокка кээр таварылгалар турган. Хоорküүскомунуң улус өөредилге килдизиниң хыналдазының үезинде № 7 школаның шериг херээниң башкызы Н. И. Верпето, ол-ла школаның орус дыл башкызы Т. М. Шпагина, география башкызы Н. А. Шачнева планнар чокка кичээл эрттирип турганнар.

Үстүкү класстарга лекция, семинар, консультация, зачёт болгаш өөредилгениң өске-даа хевирлерин чедир ажыглавайн турар. Чамдык башкылар, ылаңгыя класс удуртукчулары, үстүкү класстар-биле биеэги-ле эге класстарда хамаарылгазы хевээр, оларның бот-тускайлаң болурунга ажык орукту бербейн турар. «Коммунизмни шиңгээдип алырын чүгле номдан өөренип болбас, харысалгалыг херектерни даандырбайн турган, харысалганы кижизидип болбас» деп, В. И. Ленин башкы чугаалаан. Ынчангаш школаларга өөреникчилерниң бот-башкарылгазын билдилиг удуртуп, сайзырангайжыдары чугула. Башкы бүрүзү кандыг-бир белгүмнү удурткан турарын чедип алырын ол хуралга дугурушкан.

Школаларның болгаш хоорайда бүдүрүлгелерниң каттышкан күженииишкиннериниң түңнелинде өөреникчилерниң күш-ажылчы белеткелиниң системазы тургустунар. Хоорайның бааза бүдүрүлгелеринде 240 өөреникчи янзы-бүрү мергежилдерге өөренир. Школалар аразының өөредилге-бүдүрүлге комбинады (директору — А. В. Беьязынов) школачыларны күш-ажылга белеткээринге ролюн бедиткен.

Чаа өөредилге чылының база бир онзагай чүүлү — алды харлыгларның өөренип эгелээри болур. Бо чылын 250 алды харлыглар парта артынга олуруптарлар.

Кызыл хоорайның башкыларының август чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин эде тургустунуушкунуң айтырыгларынга хамаарыштыр делгереңгей чүве чугаалаан.

Д. САЛЧАК,
«Шынның» корр.

Бөгүн—Совет кино хүнү

Экран болгаш үе

Бөгүн хөй национал-дыг совет кино 67 харлаар. Ол чоннуң культурлуг амыдыралының база бир чарылбас кезээ болбушаан, ооң нептеренгей болгаш ынак уран чүүлү кылдыр чыл бүрүде сайзырап турар. «Бүгү уран чүүлден биске кино эң-не чугула» деп, В. И. Лениниң чугаалаан сөстериниң шынныын амыдырал доктаамал бадыткап келген.

Бөгүнгү байырлал онзагай үеде, улуг өскерлиишкиннерниң үезинде эртип турар-дыр. Бисте эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, ёзулуг эде тургустунуушкун, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедиишкининче үнелиг чаа уг-шиг чоруп турар. Партияның XXVII съездизиниң чарлааны, ооң документилеринде болгаш шиитпирлеринде ажылдап кылдынган бо бүгү чүүлдер каттышкаш, бистиң ниитилеливиске ханы эргилдени болдурары чугаажок.

Кино кижилерни боданып бүзүрээринге болгаш шугдүнүп көөрүнге кижизидип турар. Ооң дузазы-биле хөгжүлдениң чөрүлдээлерин, амгы эде тургустунуушкунуң оруунда бергелерни ажып эртеринге дузалаар.

«Чогаадыкчы эвилелдеривистиң чаңчылдары байлак, уран чүүлдүң, черле ынчаш, бүгү ниитилелдиң амыдыралынга оларның ролю улуг. Ынчалзажок бо ажылга чаартылгалар херек. Оларның ажыл-чорудулгазының кол түңнели резолюциялар болгаш хуралдар-биле эвес, а чоннуң сагыш-сеткил амыдыралын байлакшыдып шыдаар талантылыг, онзагай, ниитилелге херектиг номнар, фильмнер, шиилер, чуруктар болгаш хөгжүм чогаалдары-биле хемчээттинер» СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде чугаалаан бо сөстер эрткен үевисти чаа ёзу-биле сайгарып көөрүнге, келир үевисче амгы сорулгаларны тодаргай салырынче кол угланыышкынны бистерге берип турар.

Партияның сөөлгү үеде калбаа-биле чорудуп турар планнарын, хемчеглерин күүседиринге кино улуг рольду ойнаар. Совет кинону пропагандалаары социал-экономика болгаш угаан-бодал талазы-биле чаартылгалар чоруп турар бо үеде чоннуң хей-аъдын көдүрер.

Амгы үеде кадрларның психологиязын эде тургузарын, совет кижилерни коммунистиг үзел-бодалдарга кижизидерин экижидерин, партияның идеология ажылын, ооң ээлчеглиг сорулгаларын пропагандалаары — совет кинонуң дорт хүлээлгези, чаагай сорулгазы болур.

Делегейде чылда үнүп турар киноларның 800 хирезин социалистиг чурттар үндүрүп турар болза, оларның үш чүзү совет фильмнерге хамааржыр.

Бистиң республикада ажылдап турар күрүне киночеткилеринде ам 181 доктаамал болгаш көжер киноустановка бар. Оларның иштинден 50 ажыг көжер кинолар малчын коданнарны, сүт-бараан фермаларын, хову турлагаларын хандырып турар.

Бо чылдың чеди айларының түңнелинде республиканың киночеткилери кино хандырылга планын 126 хуу, орулганы 118 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле эки түңнелдерни чедип алган киночеткилерниң одуруунга Чөөн-Хемчик, Эрзин, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем районнарның киночеткилери хамааржыр. Кинотеатрларның, район төптериниң коллективтери кино хүнүп, көрүкчүлер конференцияларын, кино кежээлерин организастап, кино пропагандазынга шыдаар хире арга-курлавырлары-биле чаа хевирлерни ажыглап турар.

Кинонуң дузазы-биле масса-политиктиг ажылдарны чорударда хоорай, суур Советтериниң депутаттарын, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын хаара тудуп, оларның деткимчезинге даянып, бир демниг ажылдап турар. 1986 чылдың эрткен айларында көргүскен «Чааскаан эжиндириишкин», «222 дугаар рейс», «Баргаш, көрүп ал» дээш өске-даа уран-чечен совет фильмнер чоннуң улуг сонуургалын болдурган. Бо киноларның кайызын-даа республиканың чонунуң он чеди хуузу көрген.

Ооң-биле чергелештир республиканың киночеткилериниң ажылында четпестер эвээш эвес дээрзин мында демдеглезе чугула. Бо чылдың эрткен айларында планныг онаалдаларын күүсетпейн турар кино дирекцияларының саны эвээжеп турза-даа, хөй чедир кылдынмайн турар чүүлдерниң кол чылдагааны ажыл-херекти ам-даа кошкак организастап, кино хандырылгазын чогуур деңнелче көдүрбейн турарында. Ындыг удуртукчуларның ажылының дугайында СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде мынча дээн: «Оларның ажылында эреңгейлээр чорук ам-даа эвээш эвес, олутпай байдал ажып эртинмээн, чаа чүүлдү тоор көрбес чорук чайлаттынмаан».

Чамдык клубтар, Культура бажыңнары, кинотеатрлар чонга көрүштүг чугула чүүлдер-биле: эт-херекселдер-биле хандыртынмаан, оларның иштии-дашты аян-хевир талазы-биле чавыс деңнелде болгаш бо хүннерниң негелдезинге четпейн турар.

Кедээ культура бажыңнарының, кинотеатрларның овур-хевириниң экиживейн турарының бир чылдагааны чыл бүрүде кылып турар септелге ажылдарының шынар чогу-биле тайылбырлаттынар апаар. Кышкы үелерде оларның чамдыктары багай белеткеттингенинден ажылдавайн баар таварылгалар бар.

Ооң-биле кады кино четкилеринде эде тургустунуушкунда ажылга шаптыктап турар чүүлдер база бар. Аңаа хамааржыр чүүлдер болза, чоннуң культурлуг негелделерин чедир өөренип көрбейн турары, клубтарның, культура бажыңнарының, кинотеатрларның ажылын Советтер удуртукчуларының талазындан болур-чогууру-биле холга албайн турары, чаа тудугларны тударынче, ам ажылдап турарларын септеп-дерииринче кичээнгейни четпес угландырып турары болур. Культура ажылдакчыларының амыдырал-чуртталгазынче сагыш салбас чоруктар ам-даа уламчылап турар.

Амгы үениң негелдезин ёзугаар кино ажылдакчыларының мурнунда улуг болгаш харысалгалыг сорулгалар тургустунган. СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр чоннуң кино хандырылгазын чаа шынарның чадазынче көдүрери, кино репертуарының шынарын экижидери, кино тургузугларының аразынга фильмнер ээлчештирип, сайгарарын дүргедедири база кино хандырылгазының чаа хевири болур видеозалдарны, видеотектерни ажыдары, материал-техниктиг баазаны быжыглаары чугула боор турар.

1986 чылдың ийиги кварталында РСФСР-ниң 73 республикаларының, край, областарының, округтарының кино четкилер ажылдакчыларының аразынга калбарган социалистиг чарышка республиканың кинофикация талазы-биле Күрүне комитеди ийиги шаңналды алган. Улам эки ажылдаарынче ол шаңнал бисти кыйгырып турар.

К. САЯН,
Тыва АССР-ниң Кинофикация талазы-биле күрүне комитединиң даргазы.

Күш-ажыл камгалалының айтырыглары

ОЗАЛДЫГ ТАВАРЫЛГА, ЧЫЛДАГААНЫ

Бүдүрүлгеде ажылдап турар аныяк кижини амгы үениң техниказының озал-ондак чок чоруунуң чурумунга хүн бүрүде өөредириниң эргежок чугулазын моон адаанда бижиттинген бир таварылга көргүзүп турар.

Ол, ындыг таварылга 1985 чылдың февраль айда Тожуда Сыстыг-Хемниң кураңныыр-тывыш ажыл-агыйының тайгага тудуг ыяжы белеткеп турган бригадазынга болган.

«Аныяк, шал-мал Толя бодунга айыыл таваржы бээрин билбейн, күрүне өнчүзү—чаа тракторнуң тынын алган» деп, таварылга эрткен соонда ажылчыннар ынчаар чугаалажып турганнар.

Ортумак школа дооскан, шериг хүлээлгезин эрттирген Анатолий Комбу өскээр өөренип чоруур мурнунда бодунуң төрүттүнген суурунга кезек чурттап, ажылдаар сагыш-биле аңныыр-тывыш ажыл-агыйының аңчызы, ажылчыны боол кирип алган.

Аңныыр ажыл-агыйының ажылчыннары күзүн, кыжын диин, кишти керээ ёзугаар аңнаар, аңныыр сезону эрткенде, кыш төнгүже тайгадан тудуг ыяжы кезип, сөөртүп белеткээш, ону чайын Кызылга чедирер, шагның чылыг үезинде кат, тоорук белеткээр мындыг улус чүве-дир. Олар боттарынга онаашкан планнарын 1,5-2 катап ажыр күүседип турары эки харын.

Ындыг-даа болза, ол ажыл-агыйда чедиишкиннер хөлегезинде четпестерни оюп эртип каап болбас. Ажыл-агый күрүнеден аар өртектиг ларын техниканы: ыяш уштур, сөөртүр тракторларны, тайганың берге оруктарынга ажылчыннар ыңай-бээр чедирер техниканы-даа ап турар. Ында сугга эжиндирер, кыжын тереңхарга-даа маңнаар техника бар апарган. А ол техниканы чөп ажыглаарынга, ооң кижилерге айыыл чок чоруун хандырарынга ажылдакчыларны, ылаңгыя аныяк кижилерни ажыл-агыйның удуртукчулары өөредиринче сагыш салбайн турары хомудаңчыг.

Шеригден чаа-ла халажып кээп, бүдүрүлгеге ажылдай берген Толя чүнүң ужунда айыылга таваржы бергенил?

...1985 чылдың февральдың соок хүннериниң бирээзи. Тракторист Николай Кыжыгаа, ооң дузалакчызы Анатолий Комбу болгаш өскелер-даа Даштыг-Мээс сойгааның Өлең-Бажында эң кадыр аргадан тудуг ыяжы белеткеп, ону ДТ-75 трактор-биле Өлең-Каъды дээр ойну куду сөөртүп бадырып, шуудап ажылдап турганнар.

Бир-ле чай аразында трактористер кадыр сойгактың аргазын орту чедир чүткүдүп үне берген турганнар. Тракторист машиназын улуг кадырны куду көрүндүр тургузуп кааш, бир-ле чүвениң белеткелин кылып турда, Толя тургаш:

— Коля, дүъштен чорууp мурнунда база бир рейстен кыла кааптар бис бе, чудук-даа белен-дир?—деп чугааланып тура, бир көөрге, кадырда тургузуп каан трактору өзен бажын куду шимчеп бадыпкан.

Толя ол секундаларда чайдаа алынмаан, чүнү-даа боданыш четтикпейн, дөштү өөрү тракторга чүгүрүп четкеш, тракторнуң эжиин ажыдары-биле үне халыырда, бир-ле чүведен барып тептинген. Оозу тракторнуң калбак илчирбе дугуюнуң кыры болган. Харлыг илик дугуйдан тайып бадарга, Толяның хөректээш тонунуң эдээн илчирбе бодунга орай шаапкарга, Толя трактор мурнунче кады барып ужуп, илчирбе адаанче кирип эгелээн. Илчирбе оолдуң бажының бир талазын таварып эрте берген...

Ажылчыннар тракторну доктаадып, Толяны уштуп эккээрге, ооң арнының бир талазын көөрү безин коргунчуг болган.

Суурже чүък машиназы-биле чедирип бар чорда, Толя угаанын ышкыныпкан. Бертинген кижини 80 километр ырак кадыр-берт черлеп район эмнелгезинге чедиргеш, оон Кызылга самолёт-биле эккелген. Толяның арын талазының иштинде чуурулган, сынган сөөктерин Кызылдың нейрохирургтары эптеп, невропатологтар бертинген кижиниң бажының мээзин эмнеп, карак эмчилери —карактың көөрүн катап тургускан.

Айыыл канчап болу бергенил? Кыштың улуг соогунда кадырның кудургайынга тракторнуң шимчедикчизин ажылдадып кааш, тормозун салбайн барганын, Николай Кыжыгаа соонда барып бодап кээп, эжинге аар кемдээшкин болдурганын улуг хомудаан.

Кураңныыр-тывыш ажыл-агыйының аныяк, кашпагай аңчыларының бирээзи Анатолий Алексеевич Комбу ам ийи бөлүктүң инвалиди. Амы-тынын камгалап каан Кызылдың эмчилеринге Толя өөрүп четтиргенин илередип чугаалап олурда, республиканың Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелиниң удуртулгазынга мындыг чемелээшкиннерни бодап ордум: ажыл-агыйга янзы-бүрү техниканы берип тура, ооң ажылын, ажыглалын чүге контрольдавайн турар ирги? Машина-техника ажыглап, ажылдадып турар ажылчын бүрүзү тускай документилиг, бүдүрүлгениң удуртулгазы техниктиг өөредилгелерни эрттирип турар ужурлуг. Ол ында кандыг деңнелдиг турган ирги? Сыстыг-Хемниң аңныыр-тывыш ажыл-агыйы ырак-узаан, кадыр-бертин ажыглап тургаш, янзы-бүрү техниканы дилеп алгаш, ону камнавас, кайы-хамаанчокка ажыглаар чаңчылдыг. Чоокку чылдарда ол ажыл-агыйга бир дизелдиг электри станциязы, бир чиик машина өрттенген, а депутаттарга дилег киирип тургаш, чедирип алган чаа станциязы дөрт чыл иштинде складта ам-даа чыдар. А суурда ажылдап турар станциязының бажыңы кара пат, үс-солярка болган, база катап өрт айыылынга таваржы бээрин кижи билбес.

«Техниканы бердивис, планнарны күүседиңер» деп командылап орарга, кижилерниң ажылдаар байдалдарын, бүгү чурумнарны сагып турарын хынаваазы кандыг түңнелдерге чедирерин үстүнде таварылга көргүзүп турар-дыр. Бо база-ла ажылдың стилин, эде тургузулганы негеп турар айтырыг деп бодаар мен.

М. МЕНДУМЕ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ЯНЗЫ-БҮРҮ ЧУРТТАРДАН

● **ВАШИНГТОН.** Социалистиг Кубага удур Рейганның администрациязы ээлчеглиг хажагай халдаашкынны кылган. 60 чылдарның эгезинде эң баштай тургусканы ол тускай догуннаан күрүнеге хамаарыштыр экономиктиг кызаглал хоругдалды улам күштелдирери-биле чаа хемчеглерни ап чоруткан. «Кубага удур хоругдаашкыннарны күштелдирер талазы-биле хемчеглерни АКШ-тың президентизи Рейган чүүлдүгзүнген» деп, АКШ-тың департаментизиниң төлээлекчизи чарлаан. Ооң чугаазы-биле алырга, президентиниң угуулгазында АКШ биле Кубаның аразында саң-хөө операцияларынга, а ол ышкаш Кубаның үшкү чурттарда туруп турар даштыкы садыг талазы-биле компаниялары биле АКШ-тың фирмаларының аразында ажыл-херек талазы-биле харылзааларга шыңгыы хоругдалды тургузары баш удур көрдүнген. Кубаже америк хамаатыларының аян-чоруун организастап турар туристи болгаш өске-даа фирмаларның ажыл-чорудулгазынга шыңгыы кызыгаарлаашкыннарны Каттышкан Штаттар база киирген.

● **БУДАПЕШТ.** Венгрияның Сегхал хоорайында республиканың хереглекчилер кооперативтериниң аныяк ажылдакчыларының конференциязы ажыттынган. Ында хереглекчилер кооперациязының ажыл-чорудулгазын сайзыраңгайжыдарынга аныяк кадрларның сорулгазын чугаалажып турар. Республиканың бүгү областарындан келген төлээлер тускай семинарларга, диспуттарга киржип,боттарының ажылының дуржулгазын солчурлар. Конференцияга чугула черни хереглекчилер кооперативтериниң четкизинге бедик мергежилдиг кадрларны белеткээри-биле холбашкан айтырыглар ээлээр.

Венгрияның хереглекчилер кооперациязының системазынга аныяк салгалдың ажыл-чорудулгазынче бөгүн улуг кичээнгейни салып турар. Амгы үеде чурттуң хереглекчилер кооперативтеринде 60 муң ажыг аныяктар ажылдап турар. Ол болза, ында ажылдап турарларның чартыындан хөйү боор турар.

●**СОФИЯ.** Бяла Слатина хоорайда уругларга болгаш элээдилерге хеп бүдүрериниң «Пионер» деп заводунуң коллективи хүн бүрү хөй-хөй чурттарның чеди муң ажыг уругларын хепкерип турар. Спортка болгаш дыштанылгага, кыжын болгаш күзүн кедер ааннаг хептерни бүдүрүп үндүреринге чагыглар бүдүрүлгеге черинге Совет Эвилелинден, Италиядан, Канададан, АКШ-тан, Франциядан болгаш өске-даа хөй чурттардан кээп турар.

«Пионер» деп атты завод социалистиг революцияның соонда удаваанда алган, чүге дээрге ооң ажылчыннары ол Врачанскиниң можуазынга ажыл-агый чорудары социалистиг методтарынче шилчип киргеннерниң бирээзи болган. Амгы үеде «Пионер» адыр мурнуку одуругда туруп турар. Үениң негелдези-биле кылыгларының ассортиментизиниң 95 хуузун ында чаартып турар. Ассортиментиниң барык-ла долузу-биле солуур арганы заводтуң коллективинге электроннуг техниканы, автоматтарны быжарынга болгаш дааразарынга сан программалыг башкарылгалыг машиналарны калбаа-биле ажыглаар арганы берип турар.

Амгы үеде күскү-кышкы сезонунуң бүдүүзүнде Бяла Слатинада кылымал болгаш бүдүмел дүктен кылган хөректээштер болгаш комбинезоннарны, спортчу комплектилерни бүдүрүп эгелээн. Чаа продукцияның элээн кезии мурнукузу ышкаш совет садыг организацияларынга келир.

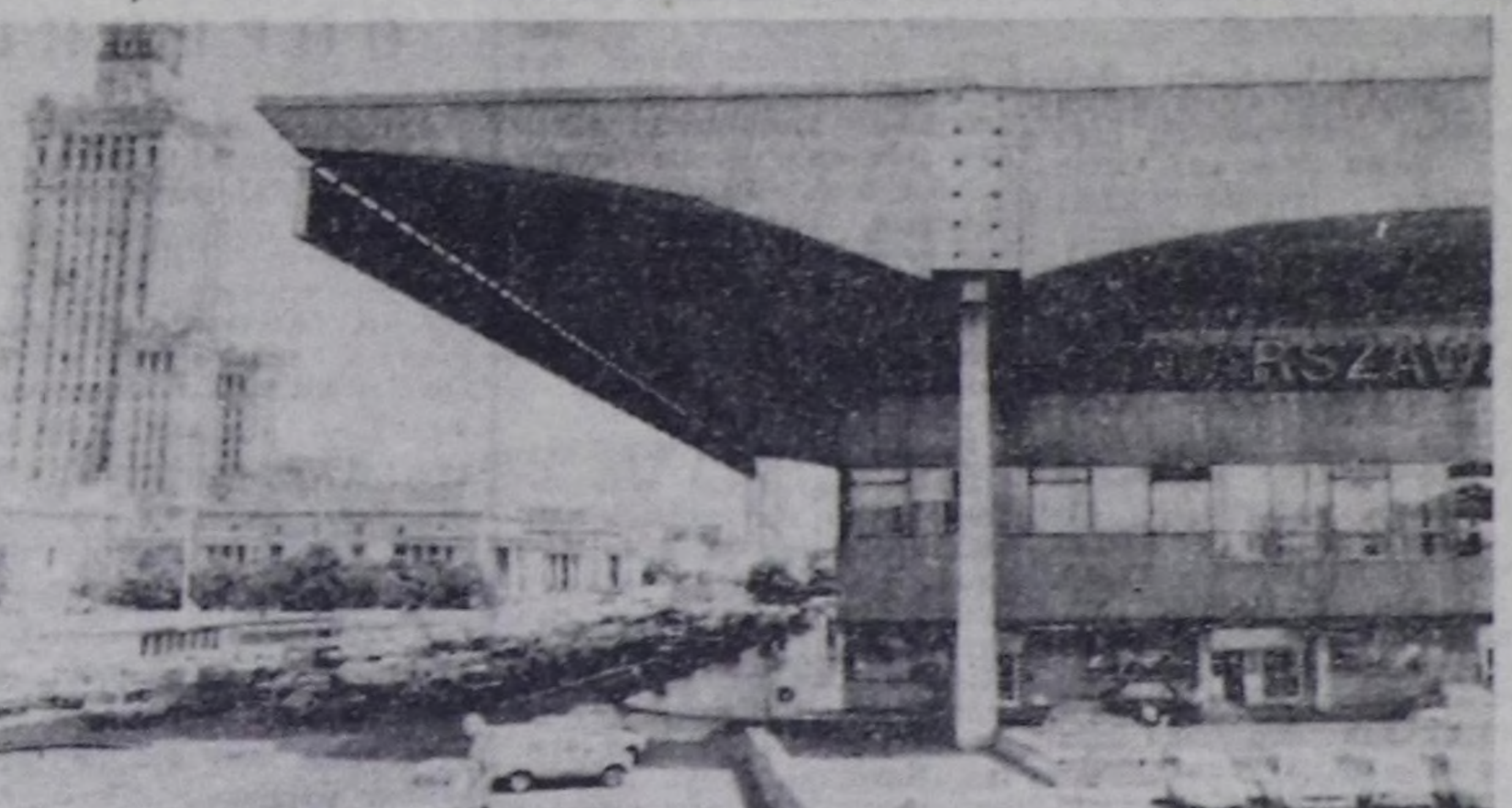

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннарының акы-дуңма дузаламчызы-биле польша улустуң күш-ажылы-биле хүл-ыйба болган бузундулардан катап тургустунган амгы үениң Варшавазы бурунгаар улуг базымны кылган. Өндүр чаагай Висланың эриктеринде найысылал кижиниң эрес-маадырлыг чоруунуң болгаш тургузукчу ажылының өшпес турасказы болу берген.

ЧУРУКТА: Культураның болгаш эртемниң ордузу — совет улустуң акы-дуңмалыышкы белээ. Варшавада демир-орук вокзалы.

А. Чумичевтиң болгаш Ю. Лизуновтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БАЙЫРЛАЛ

ТОРОНТО. СЭТА-ның корреспондентизи Артем Меликянның дамчытканы болза: Канаданың ажылчы чоннарының «Канадиан трибюн» деп солунунуң байырлалы Торонтодан ырак эвесте Палермо деп черге болган. Аңаа Канаданың Компартиязының хоочуннары, ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, херээженнерниң болгаш дайынга удур организацияларының активчилери, Чилиниң, Мурнуу Африканың, Төп Американың улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының бөлүктери киришкен.

Ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарын камгалаарынга, бүгү делегейге тайбыңны камгалаары дээш ниити национал шимчээшкинге чөөн үзелдиг күштерни камгалаарынга «Канадиан трибюн» солунунуң ролюн бодунуң чугаазынга Канаданың Компартиязының Чиңгине секретары Уильям Каштан онзалап демдеглээн.

ЭМНЕЛГЕ КОМПЛЕКИЗИ

●**УЛАН-БАТОР.** Моол найысылалдың соңгу талазында медицинаның бүдүн хоорайжыгажы өзүп үнүп келген. Тос гектар черде чээрби ажыг эмнелге болгаш ажыл-агый, дузалал корпустарын тудуп тургускан. Моолда эң улуг ол эмнелге комплекизин 600 улуг улус болгаш бичии уруглар чыдар кылдыр тудкан. Эмчи кабинеттерин, лабораторияларны совет бүдүрүлгениң эң чаа аппараттары болгаш приборлары-биле дерээн. Ында автоматтыг телефон станциязы бар, палаталар болгаш эмчилерниң кабинеттерин чугаалажыр херекселдер-биле чепсеглээн. Республиканың чаа эмнелгезинге мединститутуң кафедразы база ажылдаар.

Эмнелге комплекизин РСФСР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң институдунуң тускай төлевилели-биле болгаш «Главмосстройнуң» бир дугаар трестизиниң интернационалчы коллективи туткан.

(СЭТА)

НИКАРАГУАНЫ ДОЛГАНДЫР БАЙДАЛ

МАНАГУА. Никарагуага хамаарыштыр АКШ-тың агрессчи политиказының түңнелинде сандиножу революцияның кырында айыыл диргелип келген. Европаның, Азияның болгаш Африканың чамдык чурттарынче чорупТарының мурнунда Никарагуаның президентизи Даниэль Ортега ол дугайын аңаа медеглээн.

Тускай догуннаар республикага удур Вашингтоннуң чимзенишкиннерин база ол ышкаш Ак бажыңның контрреволюсчуларга дуза чедирерин күштелдирер деп турарын ол шыңгыы сойгалаан. 1989 чылда Манагуага эрттирер деп турар кая-даа каттышпаан чурттарның күрүне болгаш чазак удуртукчуларының ээлчеглиг конференциязынга шаптыктаар сорулга-биле Латин Америка чурттарынга күткүүшкүннүң болгаш күш дөгээриниң кампаниязын АКШ чорудуп эгелей берген деп, президент чугаалаан.

Коста-Риканың девискээринде туруп турар сомосовчу хөлезиленикчи дээрбечилерни республикага удур чаа терроржу үүлгедиишкиннерге белеткенип турар деп, камгалал министерствозунуң тускай төлээлекчилери Нуэва никарагуа информация агентилелинге берген интервьюзунга дыңнатканнар. Никарагуаның мурнуу кызыгаарын дургаар контрреволюсчу бөлүктерниң мөөңнээшкинин, республиканың агаар делгемиңге Төп разведка эргелелиниң самолёттарының шпион ужудуушкуннар кылыры үзүктел чок апарганы сөөлгү айларда көскү болу берген.

Бо чылдың май айдан бээр ТРЭ-ниң хөлезиленикчилери Коста-Риканың кызыгаар зоназының тос пунктуларында шериг лагерьлерин тургузуп алганнар. Оларның бирээзинде-ле он-он, чүс-чүс өлүрүкчүлерни мөөңнээн. Коста-Риканың девискээринден келген ылгавыр демдектер чок самолёттар болгаш вертолёттар Никарагуа девискээрни эргий ужудуп чоруп турарлар. Олар республиканың камгалал системазының дугайында медээлерни чыып ап, чурттуң иштинче ханылап кирип келген сомосовчу дээрбечилерге шериг чепсек-херекселди эккеп берип турарлар.

Никарагуа улуска удур америк шериглерниң дорт агрессиязынга кандыг-бир чылдак тургузуп бээр дээш Коста-Риканың Никарагуа-биле кызыгаарында чөңгээни күштелдирерин бодап турар дугайын хөлезиленикчилерниң ол үүлгедикчи белеткелдери херечилеп турар деп, ол агентилел айыткан.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

ЛОНДОН. Ядролуг бүгү шенелделерге мораторийни узатканының дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирин ханы оожургал болгаш хүндүткел-биле хүлээп алган бис деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага ядролуг чепсекти дүжүрери дээш англи шимчээшкинниң даргазының оралакчызы Брос Кент медеглээн. Ол кончуг онза маадырлыг, төөгү талазы-биле чугула базым. Делегейниң амгы нарын байдалының үезинде америк администрацияның хөделиишкининге — ядролуг чепсектиң шенелделерин катап эгелеп турда чогуур агартынар харыы хемчегни манап болур турган. Ынчалза-даа совет удуртулга кызыы, чүгле бодунуң ажыынга эвес, делегейниң бүгү ниитилежилгезиниң эрге-ажыктарынга дүүштүр бодап турар. Мораторийни узадыр дугайын чарлааш, планетаның тайбың хөгжүлдезиниң дугайында боттуг кижизиг сагыш салыышкынын ол база катап көргүскен деп, Брос Кент демдеглээн.

ЛА-ПАС. Боливияның Коммунистиг партиязының ТК-ның пленуму аңаа болган. Оон киржикчилери иштики политиктиг байдалдың чугула айтырыгларын чугаалажып көрген.Чазактың «экономиктиг чаа политика» деп адаар чүүлүнүң аар-берге уржуктарының дугайында боливий коммунистерниң сагындырыы чурттуң экономиктиг байдалының баксырааны-биле, ядараңгай болгаш ажыл чок чоруктуң өзүлдези-биле бадыткаттынган деп, БКП ТК-ның Бирги секретары Симон Рейестиң илеткелинде айыткан. Чуртту социал-экономиктиг чидиг кризистен үндүрер сорулга-биле бүгү боливийжилерниң демократтыг болгаш олигархияга удур турушка каттыжарының эргежок чугулазын пленум айыткан.

САН-ФРАНЦИСКО. Сиэтлде Вашингтон университединиң удуртукчулар чөвүлели Мурнуу-Африка Республиканың расисчи ёзу-чуруму-биле кады ажылдажылганы чорудуп турар америк компаниялар-биле ажыл-херек талазы-биле харылзааларны үзер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ооң мурнунда ындыг базымны Калифорнияның университеди кылган. Мурнуу-африканчы расисчилерге АКШ-тың администрациязының болгаш улуг бизнестиң көргүзүп турар калбак деткимчезинге Каттышкан Штаттарда удурланыышкынның өзүп турар кампаниязының харыызы ол болган. Преторияның ёзу-чуруму-биле операциялар чорудуп турар фирмаларның акша-хөреңгизинден боттарының акша-хөреңгизин уштуп алырынче кыйгырган резолюцияларны 20 ажыг америк хоорайларның, ооң иштинде Нью-Йорктуң болгаш Лос-Анджелестиң муниципалдыг советтери чүүлдүгзүнген.

(СЭТА).

БЕЖЕН КИЖИНИҢ ИЕЗИ

Кыжын, чайын ак бөргүн уштуп болбас Мөңгүн-Тайга келген аалчыларны ырактан-на харап уткуп алыр. Кижи бүрүзү эннешпес кадыг-дошкун, ээлдек-чымчак каш янзы ээлдептиг чаннап келир бо черге чүгле чурттааны дээш шаннап болур дээри-ле шын. Кара чажындан шуурган-хатка удур туржуп өөренген чон ынак черинден халбактайып, ону чаартып, алгап-мактап чоруур. Маадыр иштиң кижилериниң хүрертир долуга берген шырай-арнында хүлүмзүрүг чайнаан. Оларның ажык-чаагай сеткили, хүндүлээчели бойдустуң ширинии чымчадыптар. Арга-арыг кижи караанга өөренип калганындан ийикпе халлар бир янзы чараш көзүлдүг. Оларның уян өңүн чуруп ханмас. Бир көөрге, көгүлдүр апаар, чамдыкта кызылгырдаа шырай тыртыва бээр.

Кыдыг-кызыгаар «Мөген-Бүрен» совхозче машиналыг чоруп орарга, орук дургаар улуг, биче хемчээлдиг чүзүн-бүрүн дүрзүлүг борбак даштар хөй. Кайгамчык-ла уран бойдустуг чер болду.

Даглыг черде хөй уруглардыг, бедүүн, чазык, сагыш човаачал иениң дугайында хураларның индириндеп, уруунуң шүлүктеринден, чонунуң үнелелинден хөй удаа дыңнаан мен. Сурап четкен маадыр иевис Чечек Мунзуковна Салчактың Оргу-Ойда чайлаанга каш артты ажып, санап четпес деңгелчиктерни эрткеш, барып четтивис.

Назы-хары бежен ашкан дээр аргажок, чалыы хевээр, хүлүмзүрээн хүрең шырайлыг, кырлаң хаайлыг, чазык чаагай ава кижи бистиң-биле мендилешкеш, ак өөнче чалады. Өшкү сүдү-биле сүттээн чемниг, сарыг шайны кудуп, сарлык өремезин, базып каан быштакты биске салды. Ооң дадыккан холдары каракка дораан илдигер. Сарлык, инек, хой дээш хамык малды чеже чылдарда саап келбээн дээрил. Бо холдар төрээн «Мөген-Бүрен» совхозунга чеже малды өстүрүп бербээнил. Он үш уругларны аваның эргеледдиг холдары өстүрген. Бүгү назынында мал малдап келген болгаш ам-даа ынак ижин кагбаан. Уругларынга арга-сүмезин кадып, оларның-биле кады хөй-биле ажаанзыравышаан хевээр.

Бо аалга кайыын-даа келген аалчылар киргеш баар. Кады-кожа чурттап турар казах, моол, алтай малчыннар ону эки билир. Партияның хоочуну Х. А. Тока-Анчыма-биле найыралдыг ава аажок үнелээр. Орук-суур кандыг чордуңар, туруп-могаадыңар бе, аал-оранныңарда агаар-бойдус эки бе, мал-маган сол бе — дээш кичээнгейлиг сагыш човаачал ие кижи айтырып орар. Хөй уругларлыг кижи черле ындыг. Кымын-даа төлүнге дөмейлээр. Уязындан ужуп үнгеннерин аксындан дүжүрбес, канчалчы ирги дээш дүвүрээн орар. Улуг өгнүң хероожен ээзиниң бир онзагай чаңчылы — хенек куругдатпазы. Шай төнмээнде-ле, пашты тиге бээр. Бир хүн өгге улус келбеске, сагышка анчыг, хос ышкаш сагындырар. Үнген-киргенге өөрүүр, чемгерип-хүндүлевээн шаанда, үндүрбес. Экииргек кижиниң чону чоорган, хөйү хөйлең. Өг иштиниң арыг-силии аажок. Круженалыг оруннар, үш-дөрт каът сыртыктарлыг, дөрде чыскаай салган хээлиг аптаралар дыг. Үжен хире кижиге шай кударгадаа, аяк четчир.

Чечек Мунзуковна биле Херлии Конгурович бо-ла черге өскен. Шегетейинге таныжып, өг-бүле туткан. Бежен чылдарда өг-бүлени Шуйже көжүрген турган. Өскен-төрээн чери чоктанчыг боорга, олар дедир чанып келгеннер. Аал чанында хөй хараар тейге үнүп келгеш, долгандыр бүзээлей туруңкан дагларынче маадыр ие омакшылдыбиле көрдү. Уругларының өзүп-доруккан, бут баскан чайлаа ышкаш чоок эргим чүве кая турар. Шаанда аът-шары-биле чүдүрттүнер үеде, имилеме чаш ажы-төл элертип алгаш, чылдың дөрт үезинде ынай-бээр көжер түренчиг. Ам дээрге амыдырал экижээн, көжер-дүжерде машина чедип келир, чүгле чүдүржүр, дүжүрүжүр.

Бодунуң амыдыралын бодамчалыг чугаалап ора, хая баарында эъттээн сарлыктарын Чечек Мунзуковна хайгаарал көрүп каап олур. Каш борбак шагжагар ак булуттан еске чүве чок, арыг, аяс дээрже көрүп каап орарын бодаарга, агаар кандыг болурун шинчилеп орар хире. Малда хини тудуш болуп төрээн кижи бүгү назынында хойжулап келген. Ынчангаш малчын оглу Бориске дөмек болуп орар. Аныяк салгакчы алдарлыг малчын-даа болу бээри чайлаш чок.

Хөй уругларының адазы Херлии Конгурович аныяк тургаш, аараш чок болган. Беш-алды чыл дургузунда ажы-төлүнге оорга болуп, ие чааскаан малын малдап келген. Чалыы үезин чугаалай бергенде, карактарының олу чырып кээр. Дески ак диштерин чайыппалдыр каттырымзап каап, оожум чугаалап орду.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ыракты Кызыл-Хая суурнуң чону фронтуже белектерни чыып чорудуп турган. Дайынчы чоруун көргүскен аныяктарны аревэге кирип ап турган. Комсомол хуралдарынга кызыл чаактыг, улуг карактыг аныяк кыстан ооң карак салбастаан көрүжүн кыс эскербес аргажок. Кодан хойларын кожалаштыр чыгадып алгаш, кожагарга туруп алгаш кожамыктаптарга, харыы ап чаңгыдапын келген. Өг-бүле тудар дээн шиитпир быжыг.

Кожа аалдан оолдуң ачазы, чаавазы ийи бичежек кегээржик ишти сүт арагазыг уруг дилеп чедип келгеннер. Куданың дүжер хүнү келген, суг кежир ийи аал-биле үш өг ишти кудага келген. Ужур дээш улуг улус ийи наштың арагазын амзаан. Күдээ, келин ону углавас-даа турган. Бичии уруглар эъттеп чиир. Ол шагда аңгы өг белеткеп, белек-селек-даа чыып турбас. Ийи чыл хире бет, кунчуунуң чанынга орар. Чоорту бедлдүнүп, аңгыланыр турганын ол сактып чугаалады. Маадыр ие ол үе-биле бо үени деңнеп, уруг-дарыгны белен амыдыралга өөредип, кудага муң-муң акша салып турарынга удурланып орар болду. Аякка ак сүттү туткан, өгбелер алгап-йөрээр турган. Ынчангы йөрээлдериниң утказы ханы. Артыы ээзен анай-хураганы са бассын, дөңге тигер өглүг болзун, дөшче чалаар малдыг болзун дээн күзээшкиннери боттанган.

Чечек Мунзуковна уругларының уруглары болгаш күдээлери-биле катай бежен кижиниң иези болуп турар. Беш кижи аңгыланып, өг-бүле тудуп чоруткан. Бир уруу чеди, улуг оглу сес, чамдыктары беш-алды уруглардыг. Оларның салым-чолу солун болган. Ада-иезиниң соон салгап, малчыннап турарлары база бар. Эмчи, библиотекарь, садыгжы, чолаачы, цирк артизи, бухгалтер дээш янзы-бүрү мергежилди олар шилип алган. Уран-оол биле Андрей тудугжулап турар.

Хөй уруглардыг, найыралдыг өг-бүлениң уруглары бот-боттарынга дузалажыр. Амыдыралга бергелер-даа туруп көөрге, шупту кады чүъктежир. Уругларның чүгле чамдыктары-биле таныжар аргалыг болган мен. Хамык дуңмалары эң улуундан үлегер алыр. Иезиниң дузалакчызы болуп, чажындан чаштарны ийиги иези болган өг-бүлениң улуг уруу Елизавета Херлиевна Хомушку «Мөген-Бүрен» совхозтуң бухгалтери. Дөртен хар четпээн-даа болза, чеди уругларны өстүрген хүндүткелдиг ие. Мал бажын чүгле санаар эвес, малчыннарның харысалгазын бедидер, мал ажылынга дешпилгелиг аргаларны ажыглаар дээш ооң сагыш салыр ажылы-ла хөй. Коданнар кезин, мал санаары амыр эвес. Ооң-биле чергелештир хөй-ниити ажылы база хөй. Ооң уругларының бежи өөренип турар. Өөнүң ээзи Анчы-оол Эресенович прораб болуп ажылдап турар.

Оолдарының улуу Хүлер-оол чолаачы, ол чонунга мактаддыг. Борис «Чалыы назы» ансамбльге турган. Ол совхозтуң төрүүр хоюн хүлээп алган. Эрткен чылын мал бажын онча-менди камгалап алган. Ам сувай хураганнар кадарып турар. Ооң өөнүң даштында мотоцикл биле машина кожалаштыр турупкан. Суур-биле аразында аргыжылга хелгези бар. А «демир аът» четпес кадырларга ынаныштыг транспорт — аът. Эң хеймер дуңмазы Чойганмаа сакманчылап кыштаан.

Ном — кижизидикчи. Ону библиотекарь Галина Салчак чонга тарадып, тайылбыр ажылын чорудуп турар. Ооң уруун улуг угбазының уруу алчып турар. Аныяк өг-бүле удавас база уруглуг боор деп турар. Өг-бүле альбомунда Галинаның демдеглелин чаптап көрүп ордум. Улуг угбам, ортун акым, хеймер дуңмам деп бижип каан. Авазы безин хол базып санап оргаш чугаалаар, оон башка саны хөй болгаш будалы боор.

Маадыр иениң өөнүң даштында кыжын, чайын артык өг тип каан турар. Аңаа уругларының уругларын чемгерер. Чылыг хүннерде эртпек хан баарынга оларны олуртуптар. Орта безин чамдыкта олар сыңмайн баар. Эвээш чыылганда безин он хире кижи кырган-авазының чанынга турар. Школачылар дыштаныылгада, улуглары шөлээзинде авазының хоюн кадаржыр, бичиилери амданныг чемге, арыг агаарга шуут семирип каар. Бирээлери чорун турда, ескелери кирип орар. Хөйге кончуг билдингир «Детский мир» садыының мурнакчы садыгжызы Белекмаа ырак чайлаанга кээп, авазынга дузалажыр. Өгге доңуп, челбиче бээр дээр чүве турбас! Черле ынчаш Чечек Мунзуковнаның өг-бүлези арага ижерин, таакпы тыртарын билбес. Ынчангаш он үш уруу өнча-менди, аарып, эм ижип көрбээн. Оларны чылыглап, чымчактап чассытпаан-даа. Шупту мөзүлүг, дыңнангыр, чазык кижилер болуп өскен.

Күдээлери авазынга аажок. Хөй кадарып көрбээн-даа кижилер малчын өг-бүлеге баргаш, ажыл-ишче чайгаар кириптер. Хүрегенниң күжүн көөр дижир болгай. Идик септээр мастер Владимир баштай баргаш, чаш хураганнар алгызындан девидей бергеш, «авай, хураганнарыңар ыглажып тур» дээш, улусту каттырткан.

Бежен кижи дээш сагыш-сырап көөр ие кижиниң сеткилин чүге деңнээрил. Ону Хиндиктиг-Хөлдүң арыы-биле, тереңи-биле деңнеп болур. Ол кижиге сарыгжаг, бо кижиге өреме, дуу оглумга эът дээш тос аңгы салып үлээр. Уругларының уруглары дээш ол дыш көрбес. Алгы эттээш, бичии чучак, идик даараарлар, ук аргыыр. Тыва хепти ава боду даараар, ооң үлегери-биле уруглары аргып, даарап билир.

Бежен кижиниң ада-иези кайызы-даа улус депутаттарының район, көдээ Советтериниң депутаттарынга соңгудуп чорааннар. Уругларының эки кижизидилгези дээш оларга өөрүп четтиргенин илереткен байыр чедиришкиннери кээп турган. Суур чону өг-бүлени үлегерге алыр, олар дег болуңар деп уругларын чагып сургап орар.

Байлак оранның ээзи, малга хини тудуш маадыр ие Чечек Мунзуковна Салчак-биле чугаа соонда, ооң чымчак көрүжүнүң херели кижиниң өттүр шонуп келген дег боор. Буяныг ие булуттарже бажын сунган дагларга дөмейзиг — быжыг тура-сoруктуг, бедик чүткүлдүг. Ооң чугаазы даглар тииниден чара теп үнген шулурааш кара суглар дег онза дыңналыр.

А. ХОВАЛЫГ.

ЧУРУКТА: маадыр ие Ч. М. Салчак уруунуң уруу Аяна-биле кады.

А. ЧАРАШ-ООЛДУҢ фотозу.

БОДУН КАНЧААР АП ЧОРУУРУ

Эстон чогаалчы Ийна Аасамааның «Бодун канчаар ап чорууру» деп номундан үзүндүнү кызыра парладывыс. Аажы-чаң культуразының кол дүрүмнери номда бижиттинген болгаш бистиң амыдыралывыста ам-даа бар чамдык четпестерни ында бижээн. Чамдык чүүлдер эң бедүүн ышкаш сагындырар чадавас, ынчалзажок ол бедүүн чүүлдерге хөй-хөй кижилер ам-даа өөренири чугула дээрзин амыдырал бадыткап турар.

ААЖЫ-ЧАҢ КУЛЬТУРАЗЫ БОЛГАШ КИЖИ

Аажы-чаң культуразы — кижи ниитилелиниң культуразының чарлып болбас кол кезии. Ооң кол үндезининге кижиниң аажы-чаңының сагыыр нормаларын ниитилелде тодарадып турар мораль хамааржып турар. Мораль болза, ниитилел медерелиниң хевирлериниң бирээзи болур. Мөзү-шынарның «мөңгеде» дүрүмнери турбас дээрзин билдингир. Аңгыларга хуваанттынган ниитилелде мораль болза аңгы демиселин көргүсчүшээн, аңгы хевирлиг характерлиг болур.

Дарлакчы аңгыларның моральдыг принциптериниң үндезини чүл? Чон бодунуң үлегер сөстеринде аңаа билдингир харыыны берген: «Кымның холу узун-ла — ол шынныг», «Кым күштүг болгаш бай болдур — аңаа чаалажыры эки», «Акшада чыт чок», «Кижи кижиге — бөрү».

Бөлүктер болгаш аңгылар чок, деңэрге тургустунган, ниитилелдиң бүгү кежигүннеринге чаңгыс аай аажы-чаң культуразы туруп турар социалистиг ниитилелде ол культура дээди мораль — коммунистиг моральга чагырткан турар.

Чүгле даштыкы хевириниң чараш болуруунче сагыш салып чоруур чамдык аныяктар мону билзе чогуур: «Кижиде бүгү-ле чүве: арын-шырайы-даа, хеп-сыны-даа, сеткил-сагыжы-даа, бодалдары-даа чараш болур ужурлуг... Тергиин чараш арын-шырайлыг болгаш хеп-сынныг, ооң чаражындан карак шокараңнаар кижилерни бо-ла көөр мен, ынчалзажок, оларның сеткил-сагыжы болгаш бодалдары — кижи алыр чүве чок! Чараш карттың иштинде чамдыкта дендии-ле кара сагыш чаштынып чыдар, ону кандыг-даа өң-биле агартып шыдавас сен».

Кижиниң иштики сагыш-сеткили, ооң угаан-бодалы, медерели ооң даштыкы хевиринден, көрүжүнден, арын-шырайындан, кылажындан болгаш бодун ап чоруурундан кескү. Кижиниң байлак иштики сагыш-сеткилинге ооң бедик аажы-чаң культуразы болур-чогууру-биле эптежип чоруур.

ААЖЫ-ЧАҢ ДҮРҮМНЕРИ ДҮҮН БОЛГАШ БӨГҮН

Аажы-чаң талазы-биле баштайгы ажылды испан Петрус Альфонс 1204 чылда «Католиктиг шажынчыларның сагылга-чуруму» деп ажылынга бижээн. Хааның чоок кижилериниң болгаш оон-даа өскелерниң аажы-чаң культуразының дүрүмнериниң дугайында номнар ооң соонда үнгүлээн. 1716 чылда Гамбургка «Ээлдек болгаш ужур-чурумга таарыжыр беседа болгаш амыдырал үезинде дээди чергениң чаагай сеткилдиг кижилери-биле боду ышкаш болгаш херооженнер-биле чугаалажырда, а ол ышкаш хероожен кижилерни өөредип турарларга сагыыр ужурлуг чаңчылдар» деп долу аттыг ном парлаттынып үнген.

Кижи дээрге, чараш чүүлдерге, ёзу-чурумга хандыкшылдыг болгай, ынчангаш чоннуң магалыг чаагай чаңчылдарын илереткен, бижиттинмээн чаңчылдарын болгаш аажы-чаң культуразын көргүскен чаңчылдары база бар. Кижи эң-не эки, каас чүүлдерге хандыкшылдыг, ынчангаш бедүүн кижилер үлегерлиг аажы-чаңга ынак чорааннар. Ынчалзажок үлегерлиг аажы-чаңны делегей төөгүзүнге чүгле бедүүн кижи бистиң чуртувуска тургускан.

Аажы-чаңның дүрүмнери арыг-шевер болурунуң дүрүмнерин көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. «Аажы-чаң талазы-биле дүрүмнерниң хөй кезии психогигиена-биле дорт холбаалыг. Кижилерниң чаңчылдарынче олар аңаа-ла бир душ боол кире бербээн, а үениң аайы-биле, амыдыралдың аайы-биле кирген. Амгы үениң кижизи француз, кыдат азы өске-даа даштыкы аажы-чаң кодекстерин эттүнмес-ле болгай, а психогигиенаның негелделерин ёзугаар бодунуң хамаарылгазын ынчаар тургузар ужурлуг». Арыг-шевер болурунуң негелделеринге столга олурарының аажы-чаң чурумнарының хөй кезии, черле аажы-чаң чурумнарының хөй кезии чагырткан турар. Чижээлээрге, черже барып дүшкен думчук аржыылын көдүргеш, ээзинге ап бээриниң орнунга, ооң ээзинче кайтаар бис: өске кижиниң аржыылынга дээпкеш, аарыг халдадып алза канчаарыл азы ооң ээзинге халдадып калзымза канчаарыл. (Кырган азы аарыг кижиге аныяк азы кадык кижи ону дораан ап бээр болгай). Хүндүлээчел, ээлдек чоруктуң дүрүмнери чаңывыста кижилерни хөлзедирип, девидедирип болгаш хорададырын хоруп турар. Хүндүлээчел, ээлдек чорук бодунуң сестерин, хөделиишкиннерин чогумчалыг ажыглаарын негеп турар.

Кижилер аразынга ёзулуг кижизиг чорукту бистиң ниитилелдиң моралы таарыштырып турар. Аңаа — деңэрге, акы-дуңмалышкы чорук, чоок кижилеринге, бот-боттарынга хүндүткелдиг чорук, оларның дугайында сагыш човаашкын хамааржыр. Ол-ла негелделер болза, аажы-чаң дүрүмнериниң кол үндезини болуп турар. Аныяк кижилер улугларны хүндүлээр — оларга олудун чайлап боор, оларның хол сунуп мендилежип кээрин манаар болгаш оон-даа өске. Бистиң ниитилелдиң моралын ёзугаар, хероожен кижини бис ие кижи кылдыр, салгалдарның уламчылакчызы кылдыр хүндүлээр бис. Ынчангаш күш талазы-биле дыка шымпрак эр кижи хероожен кижиге дузалажыр болгаш ооң дугайында сагыш човаар ужурлуг дээрзин аажы-чаң дүрүмнериниң хөй кезиинде бижээн. Эр кижи баштай-ла амыр-менди айтырар, хероожен кижиге олудун чайлап боор, амыр-мендизин айтырып, боду-биле таныштырып тура,- улуг назылыглар-биле ужурашканы ышкаш, хероожен кижиниң мендилежири-биле хол сунуп кээрин манаар апаар.

Европа улустары бот-боттарынга ужуражып келгенде, хол тутчуп мендилежир чаңчылдыг. Бөгүн ол чаңчылды хүндүлелдиң демдээ кылдыр билип турар. Ол чаңчылдың тургустунуп келгени өске чылдагаандан болган: ол кижиниң тайбың сагыш-сеткилиниң илерели ол боор турган. Кижиниң сунуп келгени оң талакы холу ооң холунда чепсек-даа, даш-даа, бижек-даа чок дээрзин көргүзүп турар. А ооң мендилежип турар кижизинде база-да ындыг тайбың бодал бар болза, ийи хол тутчур — амыр-мендизин айтыржып, ийи хол каттыышканы ол. Ол-ла чаңчылды Чөөн чүкте арабтар холдарын карыштыр туткаш, хөрээнге салыр, туркменнер — холдарын узун чеңнеринче суккулаптар, кыдаттар — бажын согайтып мөгейерде, оларның холдары ийи талазынче хостуг халаңайнып турар болгаш оон-даа өске кылдыр ажыглап турар. Мендилежирде бөргүн уштуру база-ла тайбың күзелди илередип, ол кижиге хүндүткелди көргүзүп турар. Тулчуушкун үезинде демир бөргүн уштуп, дүжүп бергенин илередири ол чаңчылдың эгезин салган.

(Уламчылыг).

БРУЦЕЛЛЁЗТАН ААРЫВАС ДИЗЕ...

Бруцеллёз — халдавырлыг аарыг. Ооң колдуунда мал ажылында ажылдап турарлар, эът комбинадының ажылчыннары аарып болур. Ук аарыг мал төрүп, ара салып турар үеде, чаш төлдүң саназындан төгүлген өл-чамыыдан, сүдүнден микробтар хөйү-биле ылгалыр. Мага-боттуң кезектеринге шыймак чок черге бээин дегенде, аарыгның өскүдүкчүзү кижиге халдап болур.

Мага-ботче аарыг колдуунда хирлиг хол дамчып, аарыг хой, өшкүлерни ажаап тургаш, холун чугбайн, аъш-чем чип, таакпылап турар үеде аас дамчыштыр, чиг сүт, эът болгаш өске-даа чемнерден аарыгның өскүдүкчүзү халдап болур. Бруцеллёзтуң өскүдүкчүзү микробтар (бруцелла) даштыкы байдалга үр үеде шыдамык чурттаар. Ол хөрзүнге 70, суг болгаш сүтке 60, а эътке 45 хонукта, хирлиг мал дүгүнге 2—3 ай чедир чурттаар.

Бруцеллёз аарыглыг малдар үргүлчү ара салыр, чедир ботталбаан, азы сайзыраваан төл төрүүр. Чамдыкта аарыг чажыт эрте боор. Мындыг таварылгада аарыг малдарны кадык малдан ылгаары чугула. Ону лаборатория шинчилгези-биле чорудар.

Эмчиниң сүмези

Бруцеллёз аарыы кижиге дегенде, ооң шынар демдектери аңгы-аңгы болур. Аарыг тывылгаш, 2—3 неделя болганда, баштайгы демдээлери илерээр. Организм ниитизи-биле кошкап, баш аарыыр, шыырныгар болу бээр. Кажан аарыг дораан эгелээн таварылгада, эъттиң изии 39—40 градус чеде бээр. Элээн үе эрткенде температура чавызаар, оон база катап көдүрлүр. Ийи ай эрткенде чүстерге, кеп беддирге аарышкылыг черлер тыптыр.

Аарыгның хоогун үзе эмнеп болур. Баш бурунгаар эмнээн тудум, дүрген сегиир. Ынчалзажок бруцеллёз аарыындан камгаланыр гигиенаны сагыыры чугула. Аарыгдан камгаланыр телээде, дараазында дүрүмнерни билзе чогуур. Бирээде, мал төрүй берген үелерде халат, резин сапогтарны кедер, хол чодар арыыдды үргүлчү арыг тургузар. Ажыл соонда ол-ла хептерни тускай черге ужулгаш шыгжаар, Ынчалза-даа өгже, бажынче кирип болбас. Холдарны саваннап чуур. Малчын кижи холун эки аштап-арыглаар. Шыйбактар тывылдырбазы-биле үстүг чүүлдер, кремнер-биле чаар. Бир эвес хол кестип, чарлы берзе йод-биле арыглап чаар. Хой, өшкү азы инек ара салыпканда, мал эмчилинге дораан дыңнадыр. Четпес төрүттүнген мал төлүн холу-биле тутпас, хүүрек азы илбек-биле алгаш, тускай белеткээн хааржактарга салыр.

Бруцеллёз аарыы тодараттынмаан хойларның хураганын чурттакчы бажынче, өгже кирип болбас. Аарыг малдың эдээн чаңгыс черге чыыр. Ындыг малдың сүдүн оон белеткээн ак чемнерни чемге ажыглавас. Ол берге аарыгларның бирээзи. Ынчангаш үстүнде дүрүмнерни шын сагыыр болза, бруцеллёзтан аарывайн барып болур.

Т. ПАРУНИНА,
медицина эртемнериниң кандидады.
Кызыл хоорай.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Алтайның медицина институдунуң эмнелге болгаш педиатрия, Красноярскиниң — эмнелге, педиатрия болгаш стоматология, Кемеровонуң санитар-гигиена факультеттеринге белеткел салбырларынга кирери-биле оолдар болгаш кыстарны чыып алырын Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу чалап тур. Өөренир хуусаазы **8 ай**. Өөредилге 1986 чылдың декабрь 1-ден эгелээр. Белеткел салбырларынга совхозтарның, бүдүрүлгелерниң, организацияларның болгаш тудугларның долу ортумак эртемниг мурнакчы ажылчыннарын, Чепсектиг Күштерниң хуралдаңындан халашканнарны, эмнелге-профилактика албан черлериниң санитарларын хүлээп алыр. Белеткел салбырынга кирер аныяк ажылчыннар 1 чыл ажыл стажтыг (өөредилге үезинде ажыл стажка кирбес), санитарлар 2 чыл ажыл стажтыг болур. Сөөлгү чылда ажыл стажы үзүктел чок болур ужурлуг. Ортумак тускай эртемниг кижилерни белеткел салбырынга хүлээп албас. Белеткел салбырынга кирерлерге бижикти организациялар, бүдүрүлгелер удуртукчулары, шериг кезектериниң командылал черлери партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының саналдары-биле боор. **Белеткел салбырынга өөренири-биле чоруткан кижилер дараазында документилерниг болур:** институттуң ректорунга (доктаадып тургускан бланкага) билдириишкин, организацияның удуртукчузунуң, профком даргазының, партия болгаш комсомол организацияларының секретарьларының ат салган характеристиказы, № 086-у хевириниң майыы-биле шынзылга, 3х4 см хемчээлдиг азы арыг 6 фото-чурук, тускай бланкага организацияның удуртукчузунуң, партия болгаш комсомол организацияларының секретарьларының, профком даргазының сүлделиг таңма-биле болгаш организацияның штампазы-биле бүзүреттирген организацияның өөредири-биле чоруткан бижии, удуртукчунуң ат салганы күш-ажыл дептериниң хоолгазы (ында амгы үеде ажылдап турар деп бижээн болур). Паспортту болгаш шериг биледин боду көргүзер.

Документилерни дараазында адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 10, кадрлар килдизи. 1986 чылдың октябрь 10-га чедир хүннүң-не 15 шактан эгелеп хүлээп алыр.

Тываның хереглекчилер ниитилели «Запорожец-968» М марканың 40 аът күштүг автомашиназын (өртээ 4017 рубль) болгаш «Запорожец-968005 марканың 28 аът күштүг автомашиназын (өртээ 3580 рубль) хостуг садып турар.

Айтырыгларны чурттап турар чериниң дайы-биле кооператив организацияларының баштаар черлеринче болгаш Кызылдың хереглекчилер ниитилелинче чорудар. **Адрези: Кызыл хоорай, Складская кудумчузу 1, телефону 2-37-24, а ол ышкаш республиканың хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери — телефону — 2-42-26.**

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы секретарь-машинакчылар курстарынга өөреникчилер хүлээп алыр. Курстарга 8-10 класс дооскаңнарны хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы 4 ай. Өөредилге дээш 103 рубльди төлээр. **Адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 49.**

БАЖЫҢ ЭЭЛЕРИНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Чуртталга бажыңнарының бажың иштиниң канализация системаларының хөй бокталып турар таварылгалары-биле холбаштыр 1986 чылдың январь 22-де «Бажың иштиниң канализация четкилерин квартира ээлериниң ажыглаарын болгаш ап турарын чурумчудар дугайында» Кызылдың хоорай Советиниң күүсекомунуң № 66 шиитпири-биле чурттакчыларның буруузу-биле бажың иштиниң канализация системазының бокталганын арыглаарын дараазында штрафты төлээнде кылырын чурумчудуп доктааткан:

— 100 мм диаметрлиг 1 хоолайны арыглаанда —64 рубль 16 көпеек. 50 мм диаметрлиг хоолайны арыглаанда —45 рубль 77 көпеек.

— ваннаны —5 рубль 28 көпеек.

— унитаз —1 рубль 67 көпеек.

— раковина —2 рубль 60 көпеек.

Чурттакчыларның буруузу-биле канализация системазының үрелгенинге чуртталга-бажың трезиниң авария чайладыр албан чери актыны тургузар болгаш хоорайның акаалта кассаларында № 50810 санажыр агар санынче штрафты төлээри-биле квитанцияны бижиир. Чамдык таварылгаларда ук четкилерни ажыглаарын өжегээр үреп турар чурттакчыларга тускай херекти административтиг комиссияже дамчыдып бээр.

ТВ

АВГУСТ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Панет». Уран-чечен фильм. 9.55 — Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. «Максим Горецкий. Амыдыралдың аллеязы». 10.25 — «Хап иштинде кижи». Уран-чечен фильм. 11.45 — Делегей конкурузунуң лауреады А. Мельников (скрипка) ойнаар. 12.15 — «Билдингир-даа бол, ээлдептиг». 13.15—13.20 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45 — «Чаңныктыг чай», «Гипнелгениң стратегиязы» деп хөй сериалдыг белүктен. 16.00 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.30 — «...Он алды хар чедир болгаш оон өрү назын». 17.15 — «Каменка: беш чыл эрткенде». [illegible] социал хөгжүлдезиниң дугайында. 17.45 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. ГФР-ден дамчыдылга. 18.15 — «Кижи болгаш хоойлу». Культура тураскаалдарының камгалалының дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. ГФР-ден дамчыдылга. 19.30 — ТТ-ниң экранында эң баштай. Уран-чечен фильм. «Күскү марафон». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». — Чогаалчы Ю. Нагибин чорудар. 23.00 «Шилип алыышкын». Док. фильм. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.30—00.00 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. ГФР-ден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Аксиома». Док. фильм. 8.45 — Зелена Гура (ПУР) хоорайның уругларының уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.45 — «Дээди школа. Эле тургустунуушкунуң айтырыглары». 10.15 — А. Мачавариани. № 4 симфония. 10.50 — А. Сент-Экзюпери. «Бичии тажы». РСФСР-ниң улустуң артизи Я. Смоленский номчуур. 1-ги кезээ. 11.30 — Немец дыл. 12.00 — «Хоорайның чиңнери». Чеди сериалдыг уран-чечен фильм. 3, 4-кү сериялары. 13.30 — «Кады — байырлалдыг өг-бүле». Куйбышевтен дамчыдылга. 14.00 — «Игорь Петрушин — цирк артизи». Телефильм. 14.30—14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.35 — «Ажык чагаа». Бедик культуралыг хоорай дээш. Кызыл хоорайның кудумчуларындан репортаж. Күш-ажылчы эвес орулгалар-биле демиселди Чөөн-Хемчик районда амыдыралда боттандырып турарының дугайында. 19.05 — Телемедээлер. 19.15 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Беш чыл: бирги чыл». ССРЭ-ниң Тудуг банкызының республика конторазының эргелекчизи П. В. Кирдеевтиң чугаазы. «Бөгүн — Совет кино хүнү». «Хамааты камгалалының билиглерин — кижи бүрүзүнге». 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Винни-Пух». Мультфильм. 20.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.45 — Москвага болган аныяктарның болгаш студентилерниң XII бүгү делегей фестивалының дипломантылары Н. Королева биле Г. Барашевская ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Музыка, чай болгаш бистер». Эстрада концерти. 23.00—23.45 — Ону кылып шыдаар силер.

Редактор В. С. ШАРАВИН

Кино

АВГУСТ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Прощание славянки»** 11.20, 15.00, (кинопанорама), 16.50, **«Начни сначала»** 9.30, 13.10, 18.40 (кинопанорама), 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Твое мирное небо»** 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«С юбилеем подождем»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Счастливые дни Муми-Троллей»** 9.10, 13.00, **«Гибель «Аполлонии»** 11.00, 15.00, **«Воскресный папа»** 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: **«Вий»** 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Агаар

Республикага биче булуттаар. Дүне кошкак хат болур. Хүндүс соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 4—9 градус чылыг болур. Чамдык черлерге 1 градус сооктан 4 градус чедир чылыг болур. Хүндүс агаарның температуразы 19—24 градус чылыыр.

Кызылга биче булуттаар. Соңгу-барыын чүкче углай хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 4—6 градус, хүндүс 20—22 градус чылыыр.

ШЫН Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3353.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—01112